

AISKHYLOS „PERSÁK“ CZIMŰ TRAGOEDIÁJA.

Mi a Persák? A fájdalom symphoniája! Egy bámulatos elegia, mely megelevenül, mozog. A gyász egyhangúsága megett a hellén szabadságharcz lelkesedése lüktet. Persiába áthelyezése, Suzába átköltözése a kétségbeesésnek, melyet egy honfi keble át-érezett Athén romjain, ha Salamis, ha Plataeae, ha Mikalé nem borít dús sugárt a haza támadó eszméjére. A modern izlés egyhangúnak tartja azon számtalanszor ismétlődő sirámot, melyet szívzaggató módon fejez ki a hirnök, a királynő Atossa, a kar: megdöbbenő erővel, de a túlvilág megnyugtató, békítő hangján Darius és majdnem a vetségig eltörpülve a büszke Xerxes, ki hidat mert verni a Hellespontusra, megvesszőzni merte a tengert. A sergek fölszámlálása megfordított alakban: nem a harcramenők büszke elvonulásának, de a megfutamodott, szétvert, szétzüllött csapatok visszavonulásának képében. A vezérek sorba felszámítva, kik eles-tek; a fegyvernemek rendbe felsorolva, melyeket eldobtak, a nyílak szétszórva; Xerxes elrongyolott hadimezben: üres tegezzel, bünbánó arczezal; a hatalmas autokrata: tanácsa által feleletre vonva, megszégyenítve. A modern izlés a jelenetek sorát: a persa tanácsosok aggodó karát, Atossa anyakirálynő kinos nyugtalanságát, a hirnök bőbeszédű, jajveszéklő elegikus előadását, Darius szellemének felidézését, megjelenését, jóslását, Xerxesnek megérkezését és közös jajgatásaikat, melyeknek vége nem akar szakadni: a modern izlés, mondom, mindebben nem találja meg a tragikumot; épen nem talál lyrai ömlengésen vagy epikus terjengésen kívül egyebet és hamarabb talál hibáztatni valót ép a drámaiság: a cselekvény fejlesztés szempontjából, mint mély, megrázó, igaz

drámaiságot. Pedig az van! A modern izléssel szemben helyesen emeli ki Patin azt a közhangulatot, melyhez szólt Aiskhylos 472-ben, 8 évvel a nagy napok után. A modern ember kérdésére — mondja Patin — „távoli hangok felelnek századokon keresztül, a nézők hangjai, kik, midőn a színházból kijöttek előadás után, rohantak, hogy a templom ajtaira felfüggesztett győzelmi emlékekre: paizsokra üssenek e szavakkal: Haza! Haza!” A költő meszterfogással él, mikor a honszeretet édes táplálékát nyújtja a Suzában omlott könnyek alakjában.

Le poëte va remplir à Suse le casque de Pallas des larmes brûlants du vaincu; il le rapporte au vainqueur et le lui fait boire à longs traits. (A költő Suzában Pallas sisakját a legyőzött forró könyeivel tölti meg; azután a győztes félnek hozza vissza és vele itatja meg hosszú huzamokban.)

A drámaiságot tehát először e lyrában kell föltalálni. A persa elbizakodottság megszegyenülése oly ellentét, mely magában a drámai helyzet iróniáját idézi elő. Mi az irónia? Ha a szóban kifejezett irónia a szavaknak benső értelmükkel, vonatkozásukkal szemben való ellenmondása: a tragikus irónia: a külső helyzetnek a belső tényleges helyzettel, hangulattal való ellentétében található: ez a lyra drámai hatása.

A Persák első kara a hatalmas persa birodalom államtanácsosaiból áll, kik az autokrat uralom napfényében legközvetlenebbül sütköreznek. Pasargadaeben egy összeomlott sarkophag körül öt roppant pillér van, melyeken látható a király alakja, az égi Amschaspands négy szárnyával diszítve; feje felett lebeg Ormuzd és áldólag terjeszti ki kezeit. A sir talapzatán van a Hivek tanácsa, a persa öregek nagy divánja. E Hivek a persa hatalom erejét sorolják föl az első 60 sorban; ekkor így szólanak:

τοιόνδ' ἄνθος Περσίδος ἄιας
 δίχεται ἀνδρῶν
 οὓς πέρι πᾶσα χθὰν Ἀσιᾶτις
 θρέψασα πόθῳ στένεται μαλερῶ
 τοκέες δ' ἄλοχοι δ' ἡμερολεγδὼν
 τείνοντα χρίνον τρομέονται.

(Oda van java, színe, virága
 Persa hazánknak;

De utánuk egész Ázsia földje
Epekedve sovárgva busong
Szüle, hitves, várja remegve
Napot éj után számlálgatva.

Ime a tragikus helyzet ironiája. E fényes sereg, a bámulatos erő, e ragyogó világ: csak remegést okoz. Xerxes erejének fényes színekkel való ecsetelése után, balsejtelem ragadja meg és így szól a kar: *δολόμητινδ' ἀπάταν θεοῦ τις ἀνήρ θνατός ἀλύξει*; (az istenség szövenvényes útján, mely halandó el nem téved?) Megremeg a kar a gondolatra, hogy a tengeren könnyen lebegő *πόντιον ἕλλος*: tengeri erdő, ereje az árbozczoknak meghajolhat

*ταῦτα μοι μελαγχίτων
φρίν ἀμύσσειται φόβῳ
οἷ περσικοῦ στρατεύματος
τῶνδε μὴ πόλις πύθεται κένανδρον μέγ' ἄστν Σουσίδος.*

114—117.

Gyászbba esve félelemtül
Aggva-aggódik szivem.
O jaj, a persa tábor

Vesztiről ne hallna Suza árván elhagyott városa.

A helyzetironiát e szavakban érezhetjük. Mi bántja e kart? Félt az istenek *δολόμητις ἀπάτα*-jától. A modern izlés, ha igazán akar itélni, előbb e hangulatot kell, hogy értse, hogy itéletet mondjon e darab drámai alkotása felől. Más a drámaiság ma, más volt Aiskhylos korában. Mi azt a cselekvények bonyolulatában, a váratlan összeütközések érdekesítő hatásában találjuk. Aiskhylos még és Sophokles is, — már Euripides e téren más irány felé hajolt — a tragikum teljes erejében találták. Mi a tragikum lényege a Persákban? Az erejében elbizakodott ember ösztetörök a természet és embervilág viharaiban. Ereje kifosztatik úgy, hogy a hatalmas király, kit az antik történelem a nagy király czimével tisztelt meg, üres tegezzel jelenik meg. Mi volt bűne? A *ἔβρις*. Ismerkedjünk meg a görög világnézet e sarkalatos tételével. Miben áll gögje, elbizakodottsága? Mert egész birodalmát indította meg, hogy más tartományt hódítson. A telhetetlen birvág, mely az autokrat hatalmakat jellemzi, a persa

királyoknál fokozott mérvben volt kifejlődve. Érdekes elbeszélés illusztrálja e telhetetlenséget. A Vendidad, egyike a persa szentkönyveknek, baszéli el, hogy a világ kezdetén Ormuzd, az ég istene Yma a hősnek győzhetetlen tegyvereket adott és háromszáz tartományt. De az emberek, barmok, lovak és tevék oly rengeteg mértékben szaporodtak, hogy e roppant terület sem volt elegendő befogadásukra. Az isten Ymá-nak újra háromszáz tartományt ad, de ez is elégtelen. Yma a csillagok felé indul; arany lándzsája hegyével felhasítja a földet, hogy az egyharmadával nagyobb lesz eddigi nagyságánál. Ez sem volt elég. Újabb hasítással két akkorára növeli a földet. „Akkor — mondja a Vendidad — a barmok, a teherhordó állatok és emberek mehettek kényők kedvök szerint bármerre“. E mese jellemzi a történelmi Per-siát. A világ uralkomai: Assyria, Babylon, Media örököse folytatja a világmentelme tradícióját, mely mindig tovább zaklatja kielégíthetetlen vágygyal. De a ἕβρις: a κόρος leánya. A vágyak betöltése tesz elbizakodottá és ha e ἕβρις bántja a természet örök rendjét, e rendet hívja ki maga ellen és bűnhődik. Az istenség bizalmatlan a földi erejében elbizakodottal szemben. Herodotos I. 32. Solon híres szavait találjuk meg az istenség e hangulatára nézve. Ὡς Κροῖσος, ἐπιστάμενόν με τὸ θεῖον πᾶν εἶναι φθονερόν τε καὶ παραχῶδες ἐπερωτᾷς ἀνθρώπων πρηγμάτων περί. (Oh Kroisos, az emberi dolgok felől egy oly embert kérdezel, ki tudja, hogy az istenség irigy és könnyen megbántható).

Amasis levele Polykrateshez, Herodotos III. 40. ἡδὺ μὲν πυνθάνεσθαι, ἄνδρα φίλον καὶ ξεῖνον εὖ πρήσσοντα, ἐμοὶ δὲ αἰσαὶ μεγάλαι εὐτυχίαι οὐκ ἀρέσκουσι, τὸ θεῖον ἐπισταμένῳ ὡς ἔστι φθονερόν. (Édes dolog megtudni kedves barátunk szerencsésjét, de nekem a te nagy szerencséd nem tetszik, mert tudom, hogy az istenség irigy).

Ugyancsak Herod. VII. 10. ὁρᾷς τὰ ὑπερέχοντα ζῶα ὡς κεραυνῶι ὁ θεὸς οὐδὲ ἐξ ἁφανιάζεσθαι, τὰ δὲ σμικρὰ οὐδὲν μιν κνίζειν ὁρᾷς δὲ ὡς ἐς οἰκήματα τὰ μέγιστα αἰεὶ καὶ δένδρεα τὰ τοιαῦτ' ἀποσκήπτει τὰ βέλεα Φιλέει γὰρ ὁ θεὸς τὰ ὑπερέχοντα πάντα κολοῦειν. (Látod, hogy az isten a nagyokat sujtja le és nem engedi képzelegni, a kicsinye-

ket nem bántja; látod, hogy a legmagasabb épületekre és az ilyen fákra szórja villámait; mert az isten szereti a büszkéket meg-alázní.

A mi tragoediánk 742. és 827. soraiban megtaláljuk Aiskhylos álláspontját a *Φθόνος*-ra nézve.

Amaz így hangzik: *διταν σπεύδῃ τις αὐτός, χῶθεός συνάπτεται.* (Am a ki maga igyekszik, azt sodorja isten is.)

Emez: *Ζεὺς τοι κολαστῆς τῶν ἱπερκόμπων ἄγαν*

φρονιμάτων ἔπεστιν εὐθυνοσ βαρῆς.

(Zeüs megtorolja a fenhéjazó kevélyt

A büszkeségnek zord, kemény birája ő.)

Ime az utolsó két szó megmond mindent. Az isten *εὐθυνοσ βαρῆς*: számbaveszi dicsekvéseinket és megszegyenít. A szentírás minő szépen fejezi ki „Az elsők lesznek utolsók” hires mondásával a sors nagy aequitását, a nagy egyenlőséget a halálban és halál után, mely egyedüli balszam a földi élet igazságtalanságai vagy inconvenientiái által ütött sebekre. E sorokban a tragikum alapját, a Günther által *Lebensnerv*-nek mondott teremtő csiráját találjuk meg a Persák tragikai organismusának. De van még a *ἕβρις* kedélyi mozzanatának tényleges nyilvánulása is abban, hogy Xerxes a természet rendjét felforgatta: a Hellepontusra hidat vert. A *ἕβρις* megrázó példáit mutatja fel a traditio. Néko, egyiptomi király a Nilust egy csatornával akarja egybekötni a Veres tengerrel: 120,000 munkás vész el az áldástalan munkában. (Herodotus II. 158.) Knidos főlszigetét fenyegeti Harpagos satrapa; a földnyelvet el akarnák vágni, hogy tengerrel övezzék közül magukat. Ragály üt ki. Félbenhagyják; inkább rabok lettek, mint az istenség ellen tiszteletlenek, miután Delphiben Pythia így felelt kérdésükre:

Ἴσοθμόν δὲ μὴ πύργουτε μὴ δ' ὀρύσσετε

Ζεὺς γὰρ κ' ἔθηκε νῆσον, εἶκ' ἐβούλετο. Herod. I. 174.

Még az öreg Plinius, a természettudós is így nyilatkozik: „Az emberek szétszaggatják a föld ereit, az általuk vájt aknában vesznek el; és azután csodálkoznak, hogy a föld néha magától meghasad vagy megindul, mintha nem volna elegendő ok e jelenségek előidézésére a földháborodás a mi tápláló Anyánk (a föld) kebelében“. Homeros-nál Odysseus, mikor a tengeri vihar által

szétronsolt hajója utolsó szál deszkájáról is a hullámokba veti magát és úszva jut egy sziget édesvizü folyója torkolatához, a folyam-istent egész tisztelettel szólítja meg: „könyörülj rajtam, oh király, mert esdeklő vagyok!“ Hesiodos mondja: „A ki a folyamon szennyes kézzel kel át, az istenek azt meggyüldölik és bajt szereznek neki.“ Herodotos szerint egy pharaó megvakult, mert a kértjét elárasztó Nilusba egy dárdát dobott.“ Horatius Carm. I. 3.

Necquicquam deus abscedit
 Prudens Oceans dissociabili
 Terras, si tamen impiae
 Non tangenda rates transiliunt vada.

Ime az in pietas: Xerxes bűne. De hát a mi gyönyörű balladánk: Kőmives Kelemenné a dévai vár építéséről, a román költészet ardesi zárdája? Ezekben is nem az emberi erő: a Babel-építő vakmerőség leszállított mértékü ὕβρις-e mutatik-e? A Persák tragikumát teljes mértékben megadja Herodotos, mint egy a darab tárgyát jelölve meg VIII. 109. τὰ δε οὐκ ἡμεῖς κατεργάσαμεθα, ἀλλὰ θεοὶ τε καὶ ἥρωες, οἱ ἐφθόνησαν ἄνδρα ἐνατῆστε Ἀσίης καὶ τῆς Εὐρώπης βασιλεῦσαι. (Ezt nem mi műveltük, hanem az istenek és hősök, kik megsokalták, hogy egy ember legyen Azsia és Európa ura); és Xerxes ezt akarta. Meg is mondja Darius, mintegy a tragikum tanuságát hozva le:

ὕβρις γὰρ ἔξανθοῦς' ἐκάρπωσε στάχυν
 ἄτης, ἔθεν πάγλαυτον ἔξαμα θεροῦ
 (Az elvirágzó gög learatá a bús

* Mezőt, hol dús kalászt hajt átok, pusztulás) *

Persae 821—2.

* * *

Ha a tragikumot a „Persák“-ban megtaláltuk; maga a szerkezet megítélésénél első kérdés: van-e trilógiai szerkesztésmód a darabban? Soha sem henye kérdés ezzel foglalkozni: mert az aesthetikai becslésnél az egységes alkat a lényeges szempont. A „Persák“ didaskaliájában olvasható: Ἐπὶ Μένωνος τραγωδῶν Διοχάριτος ἐνὶ α Φινεῖ, Πέρσαις, Γλαύκῳ, Προμηθεῖ. K. Fr. Hermann (Berl. Jahrb. 1843.) tagadja, hogy a három első között tartalmi egybe-függés lett volna. A „Persák“ tehát „rein sonnenklares Bei-

spiel einer unverbundenen Trilogie.“ Welcker themae-
egységet látott benne: Európa és Ázsia összeütközésének esz-
mei egységét, mely Herodotosnál is a kiindulási pont. Ugyanis
Phineus a Harpyáktól megmenekülván, tanácsokat ad az arganau-
táknak utja felől; tehát Aiskhylosnál körülbelől jóslatokat mondott
Európa és Ázsia küzdelme felől. Herodotos I. 1. Medea elrablását
viszonzásnak tünteti fel Helenáért. Droysen szerint az lett volna
a jóslat, hogy a persák elég erősek szárazon, ha csak ott támad-
nak, de a szabad tengerre ne bizzák magukat és oly népekkel
ne kössenek ki, a melyekre nézve a tenger a dicsőség mezeje.
Darius a „Persák“-ban a tulvilág fenségével ruházza fel a ta-
nuságot:

Θίνες νεκρῶν δὲ καὶ τριτοσπόρω γενῆ
ἄφωνα σημανοῦσιν ὄμμασιν βροτῶν
ὡς οὐχ ὑπέρβου θνητῶν ἔντα χρῆ φρονεῖν.

(A hulla halmok intik még harmadik

Öltöt is, a csukott szemek az hirdetik:

Halandó lévén: túl magasra ne tekints!) Persae 818—20.

Kolster abban találja Phineus ἕβρις-ét, hogy a tengert meg-
nyitotta a helléneknek jóslatával. A trilogia harmadik darabja
Γλαῦκος ποινηεύς vagy *Γλαῦκος Πόντιος*. Glaukos em-
berhussal tartja lovait, melyek utóljára örvöngésbe esve magát
Glaukost ették meg. Klossowszki Athén figyelmeztetését látja
az író által czélozva, nehogy elbizakodjék a görög államok irányá-
ban. És mí kötné e darabot a Persákhoz? Hogy Potnia Plataeae
közelében feküdt. Helyesebb Welcker nézete, ki nem potniai,
hanem *πόντιος Γλαῦκος*-t gondol, egy tengeri daemont, ki
Gelon diadalát jósolja meg a karthagóbeliekkal szemben, mely a
szicíliai hellének adatai szerint egy időben történt a salamisi
ütközettel. (Herodot VII. 166.) Figyelemre méltó Gruppe nézete,
hogy a trilogiában a középső volt a tulajdonképpeni dráma az
első és harmadik csak elő és utójáték; tehát a Plataeae mel-
letti ütközet is benfoglaltatott. E szerint thematrilogia. Ez
utóbbi nézethez csatlakozom, mert az aesthetikai becslésnek kellő
szempontot nyújt. A thematrilogia az egyes darabok teljes
különállását biztosítja és így a tragikai alap külön álló lévén:
a külön dráma a maga teljességében élvezhető. Hogy modern

hasonlatot hozzak fel: a Wallenstein tábora belevezet a harminczéves háború légkörébe, beleragad hangulatába, de a tulajdonképi tragoedia a két Piccolomini és Wallenstein halála. A „Persák“ trilogiában a tulajdonképi tragoedia a Persák; a tragikai érdek központja Xerxes. A tragikai bukás egész mélységére ő zuhan alá királyi fenségéből és saját vétsége, saját elbizakodottsága alapján. A Prometheuszt némelyek megkülönböztetik a *Πρ. πυρφόρος*-tól, mely a Prometheusz-trilogia harmadik darabja, hanem a *Πρ. πυρκαεὺς*-re gondolnak és a *λαμπαδοδρομία* alapítását symbolizáló darabnak hiszik. Klausen Prometheusz azon jóslatára alapítja a darabot, hogy Athén a lángokból új életre kel. Gruppe a szent tűz meggyújtására gondol, mint a fölszabadítás symbolumára. E szerint a hála-áldozat: a szabadság ünnepe lett volna a tárgya e darabnak. Tehát a mi képleteinknek megfelelő befejezés, mint Gottfried Hermann nézete volt a trilogiáról, hogy a három darab közül az egyik lelki rajz volt és a szívhez s értelemhez szólt, a másik a szemeknek látványosságokat nyújtott.

A Persákba nem nyúlik bele e darab sem és így az aesthetikai becslésnél nem jön tekintetbe. De hát így a maga elszigeteltségében, a mint a mostoha viszonyok megfoszták társaitól, tekinthető-e önálló tragédiának? Felelet: igen.

Meg van a tragikum, meg van az ethikai nagy gondolat: az elbizakodottság megtörése; a hazafias háttér: a hellén önzet táplálása a levert ellenség gyászának, jajveszéklésének megható képe által, sőt abban a személytében, az önzetlen hazafiasságnak is emléket emel, hogy a catastropha elbeszélése alkalmával a történelmi alakokat; egy Themistoklest, egy Aristidest — nem nevezi meg, bár Hermann De Aeschyli Persis-ben ennek okát abban találja, hogy nem akarta tragoediae sublimitatem ad humilitatem communem vitae deprimere. Én inkább elfogadom Patin nézetét, ki ebben az önzetlen hazaszeretet nyilvánulását látja: „A hazafias önmehtagadás érzése, mely Athén történetének fénykorában a legjelesebb polgárt is arra bírta, hogy az állammal összeolvadva maradjon, az ő életét élje, hatja át Aiskhylos tragédiáját.“

Az egyéni nagyravágyás az ostrakismust vonta magára Phidias csak esellel tudta a Pallás paizsán a maga és a Perikles domborképeit megörökíteni . . . ezért számúzik: A hazaszeretet e korában a haza áldozatot követelt és nem jutalmat osztogatott. E szellem erejét érzi az ellenség. Csak olvassuk el Athien panegyrisét azon stichomythikus párbeszédben, melyet Atossa folytat a k a r-ral Persae 231—245.

Atossa: Kedvesim, Áthen várossa, mondjátok hogy hol vagyon?

Kar: Messzi a fejedelmi napnak a hol lenyugvása van.

Atossa: És fiam ugyan mért vágyott ezt a várost venni meg?

Kar: Mert egész Hellasnak földje így a rabja lesz vala.

Atossa: És nekik mi nép alkotja, mondd csak, hadi sergüket?

Kar: Oly sereg, melyet megérzett persa földünk sulyosan.

Atossa; És segélyük, mondd, mi van még? gazdagok-e a lakók?

Kar: Egy kevés ezüstjük van tán, e föld kincse ennyi csak.

Atossa: Mondd, kezük mi fegyvert forgat: Íjok nyilakat röpít?

Kar: Nem. Kezükbe' hosszú lándzsa: testüket meg védi pajzs.

Atossa: És e népet ki vezérli, e seregek ki ura?

Kar: Senkinek alá nincs vetve és nem szolgál ez a nép.

Atossa: Az ellenség támadását ez a nép mint állja meg?

Kar: Ugy, hogy Darius szép és nagy sergét összetörte már.

Atossa: A szülékbe' szörnyü gondot kelte mindenik szavad. Minő dicséret Athénre a következő passus (Persae 348—9.)

Θεοὶ πῶλιν σώζουσι Πηλλοῖδός θείης

ἀνδρῶν γὰρ ὄντων ἕρκος ἐστὶν ἀσφαλῆς.

(Az istenek megvédik Pallas városát,

Mert férfikar a biztos bástya és erőd.

Szabadsága tudatára ébredő nemzet képét tárja föl az a hajnal festése, melyen az ütközetre kész görög a νόμος ἔρθουσ-t énekli. Feledhetetlen hajnal, melyet „Persae“ 395=405. soraiban olvashatni. E sorok így hangzanak:

Az érczkürt hangja ekkor messzi csengve szólt,

S az evezők csapásán zajdult föl az ár,

Ütemre csapkodott a vízben a lapát,

S gyorsan suhanva szálltak a hajók tova.

Előbb a jobb szárny indul, a scrt kezdve meg,

Utána ment buzdulva az egész sereg;
 És fennen hallszott a jelszó mindenfelé:
 „Hellén fiúk nosza előre menjetek,
 Szabaddá tenni a hazát, nőt, gyermeket;
 Szabaddá ősi istenitek templomit
 Atyáitok sirját: a kockán minden áll.“

Meg van tehát az erkölcsi mélység, a küzdelem rejtélyes, benső összefüggése a végzettel, mint a hogy a hirvivő (ἤρριος) Atossa azon kérdésére: ki kezdte a csatát? — így válaszol:

ἤρριος μὲν, ὃ δέσποινα, τοῦ παντὸς κακοῦ
 φανεῖς ἀλάστορος ἢ κακὸς δαίμων ποθῆν.

(Minden csapásnak, asszonyom, főoka

A bosszuló vagy gonosz szellem lehetett.

De hát maga a berendezés, a mű belalakja? E tekintetben Hermann De A. Persis p. V. így szól: Si aequi volumus iudices esse, non qualis ex regulis artis bonae tragoedia possit, quaeramus, sed, qualem Athenienses illis temporibus tragoediam probarent, videbimus.

E figyelmeztetés nagyon leszállítja a „Persae“ aetheticai értékét. A tragikai műalkotás nem egy kezdetleges vonása kitörölhetetlen ugyan a „Persae“-ből, de azért sem cantaté-nak nem lehet tartani a Persae-t, mint Jacobs és Sulzer (Die Perser des Aeschylus), sem dramatikusan, mint Petersen (De Ae. vita et fabulis. 1816.) nem lehet tartani. Az összeütközés hiányzani látszik, de a drámai élet erősen lüktet. Egy óriás birodalom feje, ki megfosztva hatalma, ereje minden forrásától, eltikkadtan érkezik haza, mindig tragikus hatást tesz, míg az összeomlott nagyság hatása az marad. La Harpe azon nézete, hogy a Persákban nincs egy jelenet sem, mely tragikus volna, és csak olyanokra nézve lehetett e dráma drámai, kiknek még nem volt kényes izlésük: oly túlzás, melynek enyhítésére álljon itt a darabból csak három jelenet. Az első lejátszik az álmokép által megriasztott anyakirálynő: Atossa és a Hirnök közt, A hirnök meghozza a gyászos vereség hírét; Atossa nem meri megkérdeni, hogy Xerxes nem veszett-e oda. Mint Andromakhe II. XXII. 453. elhalasztja a kegyetlen szó hallását és oda enyhíti

ággodalmát, hogy annyit kérdez meg: bizonyára valami baj fenyegeti Priamos fiát; mint Mme Sevigné 266 levelében szépen beszéli el egy szegény asszony megható történetét, ki egy kegyetlen csata után nem mer fiáról kérdezősködni, csak testvéréről beszél: son imagination n'osant aller audelà — mondja Sevigné. E megható jelenet olvasható Persae 290 301. (Dindorf):

At. „Rég hallgatok: a sok csapás elnémita,

Mert túlhaladja ez a szörnyű gyász-eset —

Hogysem kimondni birnám vagy még kérdeni.

De halandónak ugy is el kell türni azt,

Mit adtak istenek. Nyugodtan mondd csak el,

A szenvedésnek tárd te föl mélységeit

Ha sírsz, ha gyögsz is. Kit gyászoljunk? Melyik vezér

Hullott el a csatán, s hagyott üres helyet

Az ő sorában, a mint küzdve elesett?

Hirnök: Xerxes maga még él s a napfényt látja még!

At. Ez egy szavad házamra nagy fényt derített;

Sötét éjjelből fénylő hajnalt gyújt e szó!

A másik jelenet Atossa és Darius közt foly le, kit földész sirjából. Az ünnepelt heroszszá, félistenné emelkedett Darius és neje Atossa első találkozására megmutatja a gyász mély örvényét, mely az anyai szívben, a büszke királynő lelkében tátongott A stichomythia még emeli a drámai lüktetést és életet. A jelenet olvasható Persae 714—742. Magyarul így hangzik:

At. Ugyszólva tönkre ment a persa hatalom.

Da. Miképen? Dögvész dült-e, vagy tán lázadás?

At. Egyik sem. Ám Athénnál sergünk elveszett.

Da. Melyik fiam vivé, mondd, táborát oda?

At. A tüzes Xerxes árván hagyva népeit.

Da. Vizen vagy szárazon vitt örülten hadat?

At. Mindkétfelől. Sergének kettős arca volt.

Da. Örjás hadát gyalog mint szállítá oda?

At. Hellé örvényén hidat ütni volt merész.

Da. Békóba tán csak nem a Bosporust veté?

At. De azt. E tervet egy rossz szellem sugta tán.

Da. Hatalmas szellem, oh jaj, örültté tevé.

At. E fejlemény mutatja, hogy mi bajt művelt.

Da. S minő csapás miatt nyögtök most annyira?

At. Elveszvéen a hajós nép, elveszté hadát.

Da. Így hát fegyver legyőzte minden sergeit!

At. És hozzá Suza mostan néptelen leve.

Da. O jaj! a drága nép, a sok segéd csapat!

At. Oda lett Baktria öregje, ifja mind!

Mondják: Xerxes néhány hivével menekül.

Da. De hát hogyan jut célhoz és mentsége hol?

At. A két világrész közti híd megmenti őt.

Da. És már a száraz földre ért, mondd, biztosan?

At. Biztos hír hozta meg, hogy kétség nem lehet.

Da. Oh jaj! a jóslat mily hamar beteljesült!

És már fiamra zúdíták az istenek

A gyászt, mit a távol jövőtől vártam én.

De ki siet maga, ragadja isten is.

Ekkor mondja el Darius, hogy nem kellett volna Xerxesnek Hellás ellen harcolnia:

αὐτὴ γὰρ ἡ γῆ ξυμμαχος κείνοις πέλει. (Persae 792.)

A harmadik Xerxes és a kar: a hatalmas király és a tanács között foly le. Két nem indít meg lelke mélyéig a következő stichomythikus párbeszéd: **1018—1023**. Álljon itt magyar fordításban:

Xerxes: Lásd, ennyi most egész fegyverzetem.

Kar: Látom, látom!

X. Itt a tegez!

K. Azt mondd, hogy csak ez maradt.

X. Nyilakkal volt tele.

K. A sokból ily kevés maradt.

X. Védeszközökben megfogyatkozáam.

Ezután következik a *θρηνος* oly kitörése, mely már a törpeségig lesülyedt Xerxest a tragikai fenségtől látszik megfosztani, mi némelyeket azon sajátságos nézetre ragadott, mintha a Persae comedia volna.

* * *

Siebelis (De Aeschyli Persis diatribe Lip. 1794.) Paw, Butler, Blomfield a gúnyban, mely a hírnök előadásába be-

esúszik a nevetségesre való törekvést keresnek és komédiát látnak a Persae-ben. God, Hermann: quos siaudias, nescias profecto, utrum admirari gravem eximia sublimitate tragoediam, an ridere comoediam, scurrilibus jocis obscenaque turpitudine plenum oporteat . . . unus ille, qui hanc fabulam ad comoediae humilitatem deprimere conatus erat, et refutatus est ab aliis, et ipse, ut spero, mutavit sententiam.

P. d. Saint Victor szerint is a fájdalom orgiáját akarja Aiskhylos kigúnyolni. Xerxes egy részeg helota, ki könnyeitől lett mámoros, hogy józan férfiaságra figyelmeztesse az athéni közönséget „Miután Xerxest lealázta, esztelenségét kiesufolta, gyévaságát megbélyegző, lelkét feltárta, Aiskhylos utoljára könnyeiben fulasztja“, (finit par le noyer dans ses pleurs). Saint Victor az utolsó jelenetet 1015—1025 sorig tartja átmenetnek a comediába és pedig azon állítással, hogy ezt csak ő vette észre, holott már a fentebb felsorolt kitünő philologusok előbb láttak a Persákban comédiát. Persae 1015—1025. tartja Paul d. Saint Victor átmenetnek a comediára:

X. Lásd, ennyi most egész fegyverzetem.

K. Látom, látom.

X. Itt a tegez.

K. Azt mondd, hogy csak ez maradt.

X. Nyilakkal volt tele.

K. A sokból ily kevés maradt.

X. Védeszközökben megfogyatkozám.

K. A jón nem gyáva nép.

X. De hős, merész; váratlan e csapás.

K. Hajjód szétveréséről beszélsz?

X. Ruhámat is megtéptem a gyász jeleül.

A comedia kezdődne az 1026-nál. A darab zárjelenete álljon itt fordításban:

Kar: Ja-jaj-ja-jaj!

Xerx. De több, mint jaj!

K. Hát jaj kétszer, háromszor is.

X. Mi gyász nekünk, mi öröm nekik.

K. Megtört erünk.

- X. Oda kíséretem!
 K. A tenger elnyelé.
 X. Sirj, sirj a vész miatt és térj haza.
 K. Hullatva könnyet siratom.
 X. Jajszóm visszszhangja légy te most!
 K. Oh jaj! jajért jajjal viszszonzok. (ὄσον κλαῖον κλαῖον κλαῖον).
 X. Jajongva zengjen gyászdalod!
 K. Ja-ja-ja-jaj!
 Milyen sulyos csapás
 Oh jaj mi gyász borult reánk!
 X. Evezz, evezz a búnak tengerén.
 K. Ja-jaj o gyász, o gyász!
 X. Jajszóm visszszhangja légy te most!
 K. Ez a te gondod most, Uram!
 X. Kezd hát sirámodat.
 K. Ja-ja-ja-jaj!
 Sötét boru borul reánk
 És fájdalmas csapás.
 X. Tépd melledet és Mysiának zengd dalát!
 K. Búbaj-búbaj!
 X. És tépd szakáladnak fehérő szálait!
 K. Hisz tépve-tépem szünös-szüntelen!
 X. Kiálts jajongva.
 K. Fennen kiáltok.
 X. Szakítva tépd le melleden ruhád.
 K. Búbaj-búbaj!
 X. És tépd hajad siratva sergemet.
 K. Hisz tépve-tépem szünes-szüntelen
 X. Omoljon könnyed.
 K. Hisz hullva-hull.
 X. Jajszóm visszszhangja légy te most.
 K. Ja-ja-ja-jaj!
 X. Zokogva mind lakodba térj.
 K. O jaj a persa földre gyász!
 X. Jaj a városban szerte-szét.
 K. Igen, csak jajra jaj.
 X. Zokogjatok, fennen zokogjatok!

K. O jaj! a persa földre gyász.

X. O jaj oda magas hajók

Drága hajók o jaj oda!

K. Jajongj, jajodra jajjal felelek.

Kik a fentebbit komikus jelenetekben nézik, a fájdalom iróniáját nem vették eléggé észre, mely e sorokban nyilvánult. Mi e jelenetet a legszebb: megfordított klimax, tehát antiklimax legmagasabb, illetve legmélyebb fokának tekintjük. Nem kell elfeledni azt a mély összeköttetést, mely a zene és szöveg közt fenállott, nem kell elfeledni a kar activ működését Aiskhylos többi darabjában valamint ebben is. A megindítás eszközeiben kifogyhatatlannak látszik. Tekintsük csak e klimax fokait.

Legelőbb is Aiskhylos a kar idealis egységét teremté meg. Ugyanis a rhegiumbéli Glaükos (*ἐν τοῖς περὶ Αἰσχύλου μῦθων: περὶ ἄρχαίων ποιητῶν καὶ μουσικῶν*) cz. művében a Perzsákat Phrynikhoz *φοῖνισσαι*-ja utánzatának tartva a Persák bekezdő sorát.

τάδε μὲν Περσῶν τῶν οἰχομένων — visszhangjául tekinti a Phrynikhoz darabja kezdő sorának

τὰ δ' ἔστι Περσῶν τῶν πάλαι βεβηκότων — mit Phrynikhos egy eunuch szájába ad: Az Aristophanes, Darazsak 220. sorához irt jegyzetében a scholiosta megtartja a Phrynikhoz darabjából e passusokat. *Σιδῶνος προλιπούσα τὸν γὰρ καὶ Σιδόνιον ἄστου λιπούσα καὶ ἑρροσέρην Ἄραθον.*

Phrynikhosnál tehát az Ottf. Müller következtetése szerint *δρχρῖα* volt: *φοῖνισσαι* és *Σόνθωσι*: Aiskhylos ez utóbbit nem csak zenei elemmé, nem csak antiphonikus taggá, de activ működvé tette. Minthogy Akhämenes óta hét törzs képezi e tanácsot Bamberger a kar számát 14-re teszi. (De carm. A. apartibus chori cantatis. 1832. p. 25.) a hét vezér alkotná egy-egy kísérijével, de a stichomythikus részleteknél előfordul anapaestikus systema vagy strófa számokból nem lehet kellő bizonyossággal megállapítani a számot. E kar tehát kiemelkedik és tragikai méltóságot ölt magára. Ily kar nem lehetett komikai kar. Ott Darius aranyos palotája látható a szin mélyében. A színen látható Darius sirja. Az álomkép által felizgatott királyné áldozatot visz e sirhoz és felhivja e kart, hogy vegyen részt az áldozatban. Hol kép-

zelhető hellén kedély, mely tréfáját, parodiáját ily tárgyra terjesztette volna ki? Hiszen a következő jelenetben, mikor a hirnök a szomoru jelentéssel készen volt, mikor az a fenséges és meghatározó reticentia ragad meg, mely Atossát nem engedi, hogy egyenesen kérdeje meg Xerxes állapotát: a karban, a királynőben, a földi segélyben megrendíti a hitet és felkölti a desideriumot a szó latin értelmében: Darius felidézésének vágyát, szükségét. Ki a Darius megjelenését azon előre hangolt aggálylallyal és félelemmel várja, mellyel Atossa és a kar: az parodiára nem gondol — pedig e lyra gazdag mélysége az omló könnyek patakja, mely a lelkekbe zúg: őszinte, igaz, megrázó és mély. Hát még a szellemidőzés jelenete! Dariust nem a perzsa magia útján idézi föl a költő, hanem enyhítvén annak vad szellemét, átviszi Persiába a görög varázslat kellemes szertartásait.“ Elhangzik a kardal (633—680) a persák sirdala, egy ὕμνος ἀναχλιητήριος. 642. felhívja Atossa az énekre.

Schlegel szerint nem halad a cselekvény a hirnök távozta után; Heeren szintén Arist. Poët. XV. fejezetében megadott engedménnyel μηχανῆ χρηστέον ἐπὶ τᾷ ἔξω τοῦ δράματος való visszaélésnek tekintti, Jacobs szintén elítéli e jelenetet és czélatosságot lát benne, hogy a költő bizelegjen az atheni nép büszkeségének. Később enyhítve nézetét abban találta czélját, hogy a költő perspectiva t nyit a földi nyomorból a transcendentalis világra; Hermann megnyugtató elemet lát benne, a szakadatlanul kitörő gyászszal és szomorúsággal szemben. Ez utóbbi nézethez csatlakozom és ép ezért legerősebb érvek tekintem a tragikai színezet mellett. Darius megjelenése mintegy Athén dicsőségének visszhangja az alvilág végtelen ürrjében. És a mi a tragikai fenség legbiztosabb eszköze: jelleme kiemelkedik környezetéből. Igazán az emlékezet pantheonából száll le és oda megy vissza megragadó búcsuszavak után. Patin szépen és helyesen emeli ki Darius jellemzetes beszédét: Mind azon árnyak között, melyeket színpadon megjelentettek, talán ez az egyetlen, melynek a költő művészete jellemet tudott kölcsönözni. E. Roux: „Du merveilleux dans la tragédie grecque“: Minő kételyt ébreszthetett Darius földidézése, midőn Sparta és szövetségeseinek közös gyűlése előtt a korinthusi Sosikles komolyan beszélt el a legkülönösebb részleteivel Melis-

sának, Periánder nejének földidézését. (Herodot V. 92.) Mistriss Montague Aiskhylos rovására kiemeli a különbséget Hamlet atyjának és Dariusnak megjelenése közt. Igaz, hogy éj kedvezett Hamlet atya árnya megjelenésének, valamint a Machbet boszorkányainak az alkony. De hát a Banquo árnya megjelenése a világitott teremben? Lessing élesen támadta meg Voltaire-t, hogy Semiramisában Ninus árnya nappal jelenik meg a babyloni nagyok előtt és e tekintetben helytelenül hivatkozott Voltaire Aiskhylosra. Igaz, hogy a sötétség, a homály a csodás elem megjelenésénél felette előmozdítja a képzeleti erő izgalmát, hogy a valószínűség nagyobb legyen és a halott az élő képzelemben nyerjen muló életet, mint az alvilág árnyai, kik az áldozati vérből ittak. Igy Homer necromatiáját (Od. XI. 13—20) a Kimeria sötét országába helyezi; Seneca az erdőmélybe teszi (Oedip 530—658) át a necromatiát, melyből Kreon megtudja, hogy Laios gyilkosa Oedipus volt, Hamlet atya éjjel jelenik meg, III. Richard éjjel látja a meggyilkoltak árnyait, Brutus éjjel Caesar árnyát. Siebelis tekintettel a halotti áldozatra, alkonyra teszi a jelenetet, de a görög előadás nappal lévén, ily hosszasan nem vehette igénybe a színi költő a néző közönség illuszióját, hogy ragyogó reggelen éjt gondoljon. Azért van éjjeli jelenet is, illetve éjbe nyúló: Igy Agamemnonban, Euripides Elektrajában, Hekubájában és Aulisi Iphigeniajában. E. Roux fentebbi véleménye nem egy jogot ad Voltairenek és Aiskhylosnak az illuszióra nézve. A valószínűség teljes mértékben igazolva van a rendkívüli körülmények által. Ha Darius föllépését az a fenség környezi, mely a jelen nyomorába besugárzását tünteti fel a mult fényének, akkor a görög művészi alkotás egyik sarkalatos törvényt látjuk valósulni: hogy t. i. a túlzott kétségbeesés és fájdalommal szemben a túlvilág fenségével megjelenő Darius a nyugalom egy nemét hozta létre, hogy annál lázasabban törjön ki az ő eltűnése után a perzsa nagyság emlékezetében: mint sugárözönben megtördött kar fájdalma Xerxes láttára és gyáva jajveszékülésére, melynek éppen túlzott hangja okozá, hogy a komédia vagy a nevetség keresésének látszatát idézte elő. De menjünk csak tovább e klimaxon. Darius föllépését Patin mesteri fogásnak tekinti Aiskhylos kezében, hogy a Xerxes hazajövetelével még be nem

fejezett szabadságháború Platáca és Mikalé melletti diadalát is: jóslat alakjában a jövő titkába beavatott Darius ajkaira adja és ezért ideális valószínűséget adván a későbbi mozzanatok beszövéseinek is a trilogikus szerkezet hiánya, mit az a körülmény okozott, hogy a többi darab elveszett, nem érezhető. Aztán az izgalmas jelenetek után minőség és nyugalom nyilvánul Darius búcsujában (837—842. Dindorf.)

„De most szelid szavakkal csillapítsd te őt,
Mert csak tenéked enged, csak te rád figyel.
Én már leszálok újból a föld mélyébe,
Ti öregek, a bajban se csüggedjétek,
Örüljétek, e földön míg tart napotok,
Mert a halottnak többé nincsen öröme.

Milyen más Herakles búcsuja Philoktetestől:

„Ám ha majd pusztítani
Fogjátok földét, tiszteljétek azt, mi szent.
Mert minden mást csekélyebbnek tart Zeus atyám;
De a kegyesség síron túl is megmarad.

S éljünk vagy haljunk, nem enyészik el soha. (Philokt. 1439.

és köv.)

Érdekes Creusa megjelenése Vergilius Aeneis II. 775. és követ. soraiban. Megragadó és a legfinomabb művészi fogások egyike a Xerxes megérkezése és a Darius eltünése között k a r é n e k. Az emlékezet megaranyozta Perzsia múlt nagyságát és annál élesebb az ellentét, midőn Xerxes kilép és ő kiáltással kezdi a jajveszéklést:

ὦ

δούσθηρος ἐγὼ στυγερῶς stb (907—917), mely magyar fordításban így hangzik:

Hejh!

Boldogtalan én, mi szörnyű csapás,
Mely meglepe oly váratlanul engem,
Mi kegyetlenül rohaná meg a sors
A perzsa népet: ó gyötrellem!
Hogy elhagya mostan erőm, a midőn
Meglátom a város ősz férfait —
De miért nem estem el ott a csatán,

Én istenem, oh mért

El nem temetett a halál ott? —

Az elkeseredett kar Xerxest Hades σάκτωρ-ának (szállító-jának) nevezi, ki Perzsia ifjuságát kiszolgáltató Hadesnek. Ares learatta szomoru mezejét:

Ἰάνων γάρ ἀπηύρα

Ἰάνων ναύφαρκτος

Ἄρης ἐτεραλικής

νυχίαν πλάκα κερτάμενος

δυσ δαίμονά τ' ἀκτάν (948 — 53).

A jón csapatokkal

Megtöltve hajait

Rohant Ares mireánk

Szomoru mezejét learatta

S a szörnyü partokat.

És a mi a legjelemezőbb, a meghunyászkodásra nevelt tanács szemrehányó hangon szól Xerxessel. Hova bátorodott föl az alázatos hang, melyről Isokrates Paneg 151. oly erővel írja:

τάδε ψυχᾶς διὰ τᾶς μοναρχίας ταπεινᾶς καὶ περιδεεῖς ἔχοντες ἐξεταζόμενοι πρὸς αὐτοῖς τοῖς βασιλείοις καὶ παρακαλινδούμενοι θνητὸν μὲν ἄνδρα προσκυνοῦντες καὶ δαίμονα προσαγορεύοντες. Az egyeduralom befolyása miatt félénk és meghunyászkodó lélekkel forgolódnak a királyi paloták körül halandó ember előtt leborulva és élő istenként imádva.

Rendre kéri számon a kar a Xerxes kezére bizott hősokeket, kiket elnyelt a küzdelem. Mikor a perzsa hatalom szilárd épületének eme roppanasát halljuk, ekkor támad az antiklimax ama mély örvénye, melynek monoton jajgatása olyan gondolatot ébreszt, mintha komedia volna a Persae. Tragedia biz az, erős tragikai alapra fölépítve. A tragikai hős Xerxes, vétsége az elbizakodottság, legyőzője a személytelen rejtélyes hatalom: a Végzet.

Dr. Hegedüs István.

KÖNYVISMERTETÉS.

Nala és Damajánti — Hindu rege a Mahábháratából. Szanszkritből fordította *Fiók Károly*. Budapest(en) 1885. k. 8 r.

Olvasóm, a ki — felteszem róla — figyelemmel kíséri irodalmunk mozzanatait, legott azt fogja mondani kezdő soraimra, hogy hegyre hordok földet, mert hiszen a magyar „Nala“ derekasan van már ismertetve az Egyetemes Philologiai Közlöny id. (X.) évf. 3. füzete 331—338. lapjain. Csak vakondok turásra hordok földet, t. o., mert az idézett cikket „ismertető“-nek csak félig-meddig, „derekas“-nak pedig éppen nem tartom. Nem, hogy eltartóztatott volna a földhordástól, sőt a következő passzus:

„Legnagyobb dicséretet érdemel a fordítás (a) *hűségért* . . . s mondhatom, alig ismerek fordítást az Aranyéin kívül, mely a *tartalmi hűség* követelményének a *magyarosság* legcsokélyebb *kára* nélkül oly tökéletesen megfelelne,“ — mindamellet, hogy ezt a tulajdosságot magasztalást bíráló maga megesökkenti, midőn tiz példát hoz fel, melyekben vastagon vétett fordító a követelt „hűség“ ellen — indokolandó tiltakozásra éppen ösztönzött.

Mínthogy a mai nyelvészetben fontos szerepet játszik a phonologia, ezzel a rovattal kezdem gáncsaimat.

A szanszkrit (nem „szankrit“) nyelv tudtomra egyedül egyezik a magyarral nem csak abban, hogy: 1) élesen megkülönböztetett **a**-ja és **á**-ja van; hanem abban is: 2) hogy az **a** mindig rövid, az **á** mindig hosszú, árnyalat és kivétel nélkül. Ha a német szóló szerv ezt a két sajátást kifejezni nem, tán érezni is alig bírja, azért nem kell vala fordítónak mind a két nyelven sérelmet ejteni azzal, hogy „Nala“ helyett a német fordító Rückert nyomán „Nál“-t ír s meg ezt sem következetesen, hanem a hogy a

verselés kényelme megkívánta, hol egyiket, hol másikat. Így pl. a ezimlapon „Nala“ s mindjárt az I. énekben előltől végig „Nál“ olvastatik.

Az V. ének egy versszaka így végződik:

„Nagy lakomát üle vígan

Damajánti és *Nalának*“

s a következő sor mindjárt:

„Itt mulatott *Nál* nejével.“

Megint (VII. én.) „*Nala* ellen dőlt a koczka — s bele bódult, ittasult *Nál*“ — (Ugyanott): „Menj koczkázni játsz' *Nalával* — koczka-harezon megvered *Nált*. És bár figyeltetné fordító valamelyik jegyzésében a járatlan olvasót, hogy *Nala* = *Nál*! Természetes, hogy itt is mint az egész költeményben, osztozik „*Damajánti*“ a hajban férjével, azaz fordító következetesen „*Damajánti*“-nak fordíti. És általában az egész könyvecskében igen kevés tulajdonnév van, melyben hosszú hangzó röviddel vagy ellenkezőleg ne lenne felcserélve.

Ime: *hibásan*:

- 12 l. Aditja
- 48 l. Asvamedha
- 15 l. Bráhma²⁾)
- 88 l. Brahmán
- 22 l. Bhaimi³⁾)
- 5 l. Dvaipájana
- 7 l. Durjódhána
- 36 l. Daitja
- 30 l. Jáma
- 31 l. Jámapur
- 158 l. jodzsana
- 18 l. Kandárpa
- 50 l. Káli

helyesen:

- Áditja
- Asvamédha¹⁾)
- Brahma
- Brahman
- Bhájmí
- Dvájpajana
- Durjódhana
- Dájtja
- Jama⁴⁾)
- Jamapura
- jódzsana
- Kandarpa
- Kali

1) A szanszkrt-ban mindig hosszú az e = é.

2) A h betű a szanszkrt-ban sohasem henyél, hanem mássalhangzó előtt, vagy után mindig tisztán kiejtik Bra-h-ma.

3) Ebben még az a hiba is van, hogy 3 tagunak Bha-i-mi teszi ford. holott *ai* (olv. *áj*) diphthongus.

4) Jáma = menés, jövés, járás, haladás. Jama = fék.

<i>Hibásan :</i>	<i>helyesen :</i>
125 l. Kauráva	Káurava
150 l. Manavadharmasztra	Manavadharmasztra ¹⁾
6 l. Nalodaja	Nalódája
11 l. Pandáva	Pándava
110 l. Pisacsi	Pisácsi ²⁾
13 l. rádza	rádzsa ³⁾
17 l. Sri	Srí
88 l. Sudra	Súdra
88 l. Vaiszja	Vájsja
104 l. Visravána	Visrava
104 l. Vaisravána	Vájsravana.

Még mind nem hagyhatom el ezt a tárgyat, meg kellvén jegyeznem két dolgot. Egyet azt, hogy fordító egy új hanggal aján-dékozta meg a szegény (!) szanszkrt nyelvet. Ebben ugyanis há-rom úgy nevezett sibilans hang, illetőleg betű van, a melyeket az angol nyelvészek **s**, **s'** **sh** transscriptiókkal jelölnek. Az első két-ségtelenül a magyar **sz**; a 3-dik az angol **sh**, a német **sch**, a francia **ch** stb. Ezzel is elég tisztában vagyunk. Hanem a 2-dik-kal már baj van. Pedig a dolog nagyon egyszerű. Minden pro-fessionatus vagy dilettans nyelvész, a kinek nem csak értelme, hanem füle is van — a mely utolsó kellék még a tudós phono-logusoknál sem mindennapi — tudja, hogy azt, a mit általában vastag **s**-nek nevezhetünk, kétképp ejtik ki, u. m. nyelvtövel és nyelvhegygyel. A különbség nyilatkozik egyénileg és nemzetileg. Pl. az olasz az egyszerű **s**-et, mint ebben „Si, Signor“ az első módon ejti ki;⁴⁾ holott az **sc**-et, mint ezekben: „sciagura“, „sciolto“, a másodikban. Ellenben a francia a **ch**-t, az angol az **sh**-t, a né-

¹⁾ Sasztra = fegyver, sásztra = tan, tudomány, tanulmány; ime mek-kora különbséget tehet egy ék!

²⁾ Minő gondatlansággal járt el ford. a helyesírásban, itt is kitetszik, midőn a szövegben kellően Ráksaszi-t ír, a jegyzetbe »ráksaszi-t.« A »Pisacsi« kétképpen hibás.

³⁾ A fordító idézte angol *vajah*: világosan mutatja, hogy a véghangzó nem lehet = **a**.

⁴⁾ Némely vidék, és így sok olasz egyén ezt az árnyalatot nem ismeri, de nem 2-ik vastag **s**-set, hanem **sz**-t ejt helyette: »Szi, szinyor!«

met a *sch*-t csak is a másodikon. A szanszkrtban, mint az olaszban, mind a kettő meg van, s az első éppen az, a melyről feljebb azt írák, hogy baj van vele; mert theoretice ugyan elismerik ama középső *s* létezését és az angolok, mint főlebb emlitém, s utánuk én is, *s'*-sel, a continenti és amerikai nyelvészek *ç*-vel jelölik, praxisban azonban emezek többnyire *sz*-nek hangoztatják, a mi, mint Whitney is írja, sokkal nagyobb hiba, semmint, ha a második *s*-nek ejtenék ki. A két utolsó *s*-et ugyanis magában a szanszkrtban is nem egyszer vétik össze a copisták, holott a két első soha. Ford. is a középső *s*-ét magyar *s*-nek transseribálja, mi ellen nincs kifogásom, de van ám az ellen, hogy 3-dik *s*-et *zs*-nek akarja kiejtetni, oly hangnak, melyet se indiai, sem nyugoti tudós nem ismer s amazok, szintugy mint a német és angol kiejteni sem bir. E szerint „*Krizsna, Vizsnu, Nizsadha,*“ stb. orthographiai és phonologiai szörnyetegek.

Itt hát különböztetett ford., de rosszul. Hanem úgy járunk vele mint ama fűzfa-poetával, a kit figyelmeztettek, hogy bizonyos versben egy szótaggal több van, mire ő azt felelé: „se baj! olvassák csak tovább, majd lelnék olyant, a hol egygyel kevesebb lesz.“ („l'un pour l' autre.“) Megleljük mi is másutt, hogy ford. nem különböztet ott, a hol különböztetnie kell vala. A szanszkrtban két *r* betű van, az egyik hangzó, a másik mássalhangzó. Így van a cseh és tót nyelvekben is, csakhogy mindegyiket azon egy betű jelöli. Példák a hangzó *r*-re a tótban: *prk* (bakkbűz), *prkno* (deszka), *prs*¹⁾ (emlő), *prse* (mell), *prst* (ujj), *prták* (foltozó varga), *prví* (első), *prtvrdít* (nehezít, terhel), *privrznut* (szorit), *sprjevod* (kiséret), *strjebro* (ezüst), *strk* (lök), *strn* (tarló), *vrch* (hegy), *vršok* (kis hegy).²⁾

¹⁾ *s* = *sz*, *š* = *s*.

²⁾ Ha az idegen a cseh nyelvet tanulva így kezdené ama szókat ejteni: *prik*, *prikno*, *pris*, stb. nem értené meg a cseh. Pedig *pri*, *stri* s több ily szótag az ő nyelvében is meg van: *prikaz* (parancs), *prisala* (eskü), *pristaol* (révpart), *prival* (zápor), *striblo* (ezüst), *striga* (boszorkány), *strina* (nagynéne). A bemuszültött szanszkrt tudósok a legnagyobb valószínűséggel éppen úgy megkülönböztetik a kiejtésben a hangzó *r*-et a *ri*-től, csakhogy a vastag fülű angol nyelvész nem bírta felfogni, hanem reá fogta, hogy a mai pandit-ok a hangzó *r* kiejtését rég elfeledték. Ezek: *prít-vr-dít*, *pri-vr-z-nut*, egyszerre szolgálnak mindakettőre például.

A dült betűkkel nyomtatott *r*-ek hangzók és szótagot alkotnak. Ennélfogva így kell tagolni: *prk*-no, *pr*-se, *str*-je-bro, *vr*-šok, stb.

Ilyenek a szanszkrtban (példáimat a könyvből szedem): *Krsna* (*Krs*-na). *Vrhadaśva*, *Vrtva*, *Rgvéda*, *amṛta*, *Rtuparna*, *rsi*.¹⁾ Mindezekben ford. a hangzó *r*-et *ri*-nek írja, következőleg merőben hamisan. „Hisz’ az egész világ így trasscribálja,“ veti ellenem ford. Felelem, hogy nem éppen az egész világ, mert *Aufrecht* az *Rgvéda* jeles kiadója a könyvet latin betűkkel nyomtatván, valamint *Whitney* is a nyelvtanában nem teszi *i*-t a hangzó *r* mellé; de nem is „így,“ mert megkülönböztetik az ily *r*-et a mássalhangzó *r*-től egy alája tett ponttal: pl. *Ṛigveda*, *amṛita*, stb. Ford. ezt nem teszi. — Elég volt untig a betűkről, de rostába kell vennem a magyarázatok tartalmából is egyetmást.

1. „Vermértéke az eredetinek, rimetlen nyolezlábu jambus,“ írja az előszavában ford. Annyi mintha azt mondanók, hogy Petőfi: „Megy a juhász“-a *acatalectus* tetrameterekből és *acatalectus* trimeterekből áll, vagy hogy a francia alexandrine vers *senarius*. A slóka 8—8 tagu négy hemistichiumból (*pada*) áll, melyeknek mindenikében csak az utolsó négy tag van tágabban vagy szorosabban szabályozva imígy:

..... ∪ — — ∪ | ∪ — ∪ ∪

a pontok a szabályzatlan tagokat jelölik és a slókát két ily vers teszi. Szorosan csak a dijambust tartják, holott a ∪ — — — től elég gyakran eltérnek, de nem annyira, hogy éppen szabálytalan legyen, mint ford. állítja. Biztosíthatom az olvasót, hogy az egész Nalában a verseknek csak $\frac{1}{6}$ — $\frac{1}{7}$ -része tér el az adott formától. Ezt is még azzal devalválhatni, hogy sokat közülök variáns lectiok vagy plausibilis emendatiok a szabályos alakra visszavihetnek. A többiek sem egészen szabálytalanok. Pl. Az első 5 ének összesen 334 versből áll. Közülök 287 egészen szabályos (∪ — — ∪). Marad hát fenn 47, mely a 334-nek $\frac{1}{7}$ -e. A 47-ből 14-nek a mértéke: — ∪ ∪ ∪ (Choriambus). Más 14-nek: — — — ∪ (Dispondeus). Ismét 14-nek: ∪ ∪ ∪ ∪ (Paeon quartus). Tehát csak 5 marad fenn, a melyek nincsenek az előbbiekére szabva. Hogy a lábak utolsó szórágjai ancepspek, az igaz, de azért, hogy

¹⁾ Melyet — horrendum — »rizsi«-nek akar ejtetni ford.

a hemistichium végére esnek, s az a görög és latin metricában is úgy van. Nem igaz hát, hogy „egyetlen egy metrikus szabálya az, hogy a végén iambikus dipodia álljon,“ mint írja bíráló, a kit semmi sem jogosít arra, hogy a slókát a két nagy epos, számtalan költői beszély metrumát, melynek harmoniás, rythmicus lejtése semmivel sem alábbvaló a hexameterénél, becsmérelje, midőn „kevésbé művészi, a prózához meglehetősen közel álló alak“-nak állítja. Ford. pedig még valótlanabban állít; azt írva előszavában, hogy „a hol az eredetinek slókáiban rím fordul elő, ott mindig a sor közepe rímel a sor végével, nem pedig egyik sor a másikkal.“ A valóság az, hogy az 5 első ének 334 versében 30-szor rímel a sor közepe a végével, de 167 slóka egyik sora a másikával 27-szer rímel és ez ford. „nem“-jét világosan meghazudtolja. Egyébként az előforduló rímelés nem szántszándékos, hanem csak történetes és legtöbbször a concordantia következménye. A latin hexameterekben is rímel olykor a cesura előtti szó a vers végével: p. o. (Hor. Sat. I. 1.)

v. 25. Doctores elementa velint ut discere *prima*.

27. Ille gravem duro terram qui vertit aratro.

36. Quae simul inversum contristat Aquarius *annuum*.

Az egész satyra 121 versében 11 ily rímelő vers van, de azért nem mondja senki, hogy Horatius leoninus verseket is írt, mint Édes Gergely és Gyöngyösi János.

De ha szinte igaz volna is ford. elhirtelenkedett állítása, nem látom át, mennyibe szolgálna mentségére vagy igazolására annak, hogy a slókának több komolyságu, sőt nagyobb méltóságú két sorát, négy rövid soros, csaknem mondhatni, léha formára szaggatta. „Nala és Damajanti“ nem ballada.

2. „Bráhma szentje = *Brahmarzsi*.“ A rsi értelmét a „szent“ név merőben elferdíti. A rsi-k, a) Veda-dalok éneklői, s mivel a Rgveda sokáig csak szájhagyományban maradt fenn, a legkorábbi éneklőit: b) a dalok szerzőinek is tartották, c) az istenek és emberek közt képzelt valóságok, körülbelül mint a classikus világ félistenei. d) Bármely bölcseségével, kegyességével és vezeklésével különös nagy tiszteletet szerzett lény, mely lehet félisten s akkor *dévarsi* a neve; de lehet ember is: ha *brahman* úgy *brahmarsi*, ha ksattriya, *rādzsarsi*. A *Visnu-purána* rovatai és értel-

mezései egy különös hitregei rendszerbe tartoznak s másutt nem alkalmazhatók. Tehát „Damano“ nem volt „Brahma“ szentje, hanem kegyes — ha tetszik szent — brahman. Az illető jegyzés (15. l.) végét „Hatalmok pedig stb.“ olvasatlanul kell hagyni, mert fogalom- és tényzavar van benne s annál fogva hamis eszméket kelt. Egy gnoma (Indische Sprüche. 47.) következőleg értelmezi a rsi-t:

Akrstaphalamúléna vanavaszarata szadá: |
kuruté-'harahah 'sráddham rsír viprah sa ucsjáté ||

(A mely brahman miveletlen gyümölcsessel, gyökerekkel, az erdőben lakásra szánta el magát örökre, rsi-nek nevezetik.)

Egyébaránt az rsi-nek majdnem annyi különböző értelme van, a hány könyvben előfordul. De bíz' a többi istennevekben is sok az eltérés. „Az Ásvinok (20. l.) a Nap iker-fiai nejétől Szandzs-nától“ (igaz. Szandzsnyá) „ki tengerré lett“. — Nem tudtam hová legyek csodámban azon, hogy honnan lőhetette ford. a „tengert“, míg végre eszembe jutott, hogy a Stute-t a (melylyé' változott *Szandzsnyá*), németül „Mähre“-nek is hívják, melyet tudatlanság vagy hebehurgyáság igenis felcserélhetett a „Meer“-rel. Egyébaránt a *Rgvédában Szaranydzsú* az Ásvinok anyja s a Szandzsnyá csak sokkal későbbre keletkezett járulék név, mely még sok egyebet is jelent. De már azt a ráfogást, hogy rendszeren „szamaraktól vont kocsiban rajzolja a hindu mythologia“, nem tudom megmagyarázni se magamnak, se másnak. Mig hát ford. felvilágosítna, merem állítani, hogy nem igaz. Vagy tán „madaraktól“-t irt és a gáncsolt szó csak nyomdahiba.

4. kigyók (21. l.) a hinduknál nagy tiszteletben álló lények, emberi alakkal, de kigyó farkkal.“ E két sorban három a hiba. Egy az, hogy a költeményben nem minden kigyóról, hanem csak a „Nága“ nevüekről van szó. Másodszor a „nagy tisztelet“ arra a gondolatra vezethetne, hogy az *Ophiolatria* Indiában is meg volt, vagy legalább, hogy a kigyók oly forma szerepet viseltek ott, mint a krokodilok Egyiptomban; de biz az egyikből sincs semmi. Harmadszor ford. leírásából bajos képzelni, vagy hamisan képzelné valaki a „Nága“ termetét; forduljunk hát a Pétervári Szótárhoz: „Naga“ Schlangen mit einem menschlichen Angesicht.“ Egy más meg ezt írja: „Uraga“ (Nalában így van nevezve) „in

mythology-a Nāga or semi-divine serpent usually represented with a human face of great beauty.“ (Monier-Williams).

5. „*Szvajamvara*“ (24. l.) „Nala“ bírálója hibáztatja a fordítót, hogy sokszor használ idegen szót. Nagyobb részben egyet értek vele s a *rádzsá*, *Bháimi*, *asvamédha*, *rádzsasúja*, *szvajamvara*, melyek cselekvények lefordítható nevei, (Bháimit pedig ford. maga nevezi nem egyszer Bhima leányának) valóban zavarják értetlenségökkel az olvasót. De kettőt mégis megtartandónak vélek. u. m. a *jádzsanát*, mely határozott hosszúság, éppen úgy mint pl. myriameter. Aztán a *kámadhuk*-ot, a mely tulajdonnév. Erről ford. azt jegyzi meg, hogy „helyesebben“: „*kámaduh*“. Meglehet, de azt hiszem Nala költője még is jobban tudta miképp kell nevezni a csodatevő állatot, s a „helyesebben“ — impertinentia!

6. „*Varuna* . . . a büntetés királya“ (30. l.) „Jáma (olv. Jama) a büntetés istene“ (31. l.) Már hogy igazodjék el ezen a jámbor olvasó? „*Varuna*“ isten volt, nem király.“ A szöveg sem nevezi királynak.

7. „*Igazság* (dharma)“ (32. l.) Itt a szövegben „igazság“ (veritas, szatjam) van s ford. ismét jobban akar tudni szanszkrtul, mint szövege írója, mikor a „dharmát“ csempészi ide.

8. *Kali* és *Dvápara* magyarázatai (50. l.) ellen csak az a kifogásom, hogy éppen a nincs megmondva róluk, a minél fogva van viszonyuk az elbeszéléshez. *Kali* tulajdonképpen a koczka *egyszemü*, *Dvápara* pedig a *kettős* szemmel jelölt oldalának a nevei. A költeményben ut dei intersunt, de a világkorokra semmi vonatkozás sincs.

9. „Szent hagyomány szanszkrtul ákhjana“ (52. l.) ez ismét fordító költötte név. „Ákhjana“ egyszerűen = elbeszélés (a tale'story, legend. Mon. Will.) és nem szoritkozik a Puránabeli legendákra. Az egész „Nala és Damajanti“ ákhjana és semmikép sem „Szent hagyomány!“

10. „Kocsihajtó, kocsis (sz. szuta) igen tekintélyes állásu tiszt, a király mellett első ember“ (56. l.) E mind szófiabeszéd! Szuta, egyszerűen csak kocsis és semmi egyéb. *Váhuka* és *Vársnéja* éppen csak kocsisai voltak *Rtuparnának*, mint Automedon és Alkimos Achillesnek. Ezeket Homerus *εταροι*-nak is nevezi, holott a Nala szerzője nem méltatja arra a névre. Ha valamely

király a kocsisát különös bizalmára méltatta, ez a szolgáltság sem czimet, sem fényt nem kölcsönözött, sok fejedelem tette ezt a komornyikjával, más a maîtresse-ével, XI. Lajos a hóhérjával, Péter ezár a borbélyával. — Aztán micsoda szó az: „kocsihajtó?”

Szükségesnek láttam ezeket a hibákat az olvasók félrevezetett fogalmai helyreigazítása s tisztázása végett kiemelni. Kitetszik belőle, hogy a könyvben nem csak „elég” magyarázat, hanem több is van kelletnél. Pl. az *As'vinok*-ról (sz. as'vinau) elég lett volna azt írni, hogy szó szerint „két lovak”, de nem lóháton, hanem szekérbe fogott lóvakkal jártak és hogy a hajnal előljárói: megemlítve röviden a classicus Castor és Polluxot.

Tehát bírálója ítélete egyfelől, hogy ford. „alaposan, de e mellett röviden és világosan tud fejtegetni” túlzott dicséret; másfelől, hogy „nem magyaráz meg mindent, a mire az olvasónak szüksége van” méltatlan vád. „Értelmes olvasót a Nala költemény olvasása ismeretesebbé teszi a régi indus-világgal”, mintha Lassen *Indische Alterthümer* vastag kötetét olvasná el, t. i. ha lenne türelme hozzá. Valamint Ovidius metamorphosisait inkább ajánlanám a „general reader”-nek, mint a Preller mythológiáját.

Azonban ideje már, hogy a dolog derekához jussunk, melynek tárgyalásával talán hamarabb készen leszek, mint az előzményekkel. Ebben ugyanis egy saját módszert alkalmazok, mely szintoly világos és tanulságos lesz mint a mily új és szokatlan. Ide iktatom az egész első éneket különbféle nyomtatással, kijelölvén: 1. a mi ellen nincs kifogásom, közönséges betűkkel; 2. a hűtelenül fordított szavakat *dült betűkkel*; 3. a betoldottakat ritkított betűkkel (megosztva); 4. a helytelenül transscribáltakat vastag **betűkkel**. Ezekhez járulnak: 5. a kihagyások, melyeknek helyét csillag (*) jelöli: hogy pedig mik azok, jegyzetben írom meg.

1 a. Volt egy rádza **Nál** királyfi:

b. Víraszéna *hős* fia,

c. Szép erénynyel dúsan *áldott*

d. *Jó lovas* szép dalia

1 b. »Balé« = crós, nem »hős« (= s'úra).

1 c. »Kedves erényekkel felruházott«: így az ered.

1 d. E helyett: »lovakkal banni tudó.« Nala seholt az egész költeményben lóra nem ül.

2. *Nagy királyok* rendin első
Mint az istenek *királya*
Fönt, fölötte mindeneknek
Tündökölt mint nap sugára
3. *H ú, *kegyes*, Védákban jártas
Fejedelme nízsadháknak
Igaz-szóló, kockajátszó
**Feje sok népnek s csatáknak*
4. Deli nőknek szive vágya
**Ur a szíven s szenvedélyen*
*Nyillövés és ijjazásban
Oly dicső mint Manu épen.
5. Vidarbhában ép e tájban
Szörnyű Bhíma volt király
**Mindennel* **megáldva* volt ő,
Csak utódokat kívánt.

2 a. »kitünő, főrangú emberek« helyett.

2 b. »Mint egy főisten (Indra)«

2 c. »Fönt fölötte«, szankszkrtismus, s csak is ott van értelme. T. i. az adverbiumok kettőztetve: vagy intenzitást jelölnek, mint: *upari* fölötte, *upari upari* magason fölötte, vagy értelmet váltanak, pl. *muhusz* = rögtön, pillanatra, *muhusz muhusz* = újra meg újra.

3 a. »Hős« ki van hagyva. »*Kegyes*«, az ered.: brahmanokat tisztelő, pártoló. (Den Brahmanen hold. Pet. Wört.).

3 d. Az ered. »nagy seregvezér.« Csatáknak feje; nonsens.

4 a. Nala javított szövege szerint ez a hemistichium azt teszi, hogy »férfiak és asszonyoknak egyaránt kedves.« A különbség csak az, hogy »*varanárínán*« h. »*varanárínám*«-ot olvasnak.

4 b. »Szanjaténdrija« = érzékeit és érzelmeit fékező. Ki van hagyva: »*udára*«, mely az ügyességtől a nagylelkűségig minden szép tulajdont jelent.

4 c. Kelletlen tautologia. Az ered.: »*ijjazok legjobbika*.« Ki van hagyva: »*raksitar*« = örökdő, Indiában a királyok legfőbb erénye.

4 d. *Manu*-hoz egyáltalában hasonlítja Nalát az ered. Az ijjazásra való szorítás annyival sületlenebb, hogy *Manu* soha sem vett *ijjat* a kezébe.

5 b. *Szörnyű* nem tesz »rendkívüli erejű«-t.

5 c. Ki van hagyva »hős« és »erényekkel.«

5 d. Az ered. »magzatot óhajtó, de magtalan.«

6. Megtett mindent magzatért, hogy
Ég kegyéből azt kinyerje
Egy izben betére hozzá
Dámana a *Bráhma szentje*.
7. Palotájában nejjével
*Vendégelte innepelte**
Fiatkérő Bhíma ötet . . .
S Dámanának kedvét lelte
8. És viszonzásul *nagy áldást*
Szórt a szent rá és nejjére:
Küldte nekik gyöngy-leánykát
S három *hős utódot*** érte.

6a. Az ered.: »azon igyekezett ernyedetlenül,« Az igyekezet persze abban állott, hogy minden megkívántat^ó vallási szertartásokat végrehajtott; de ez nem igazolja a 2. versbeli paraphrasist.

6d. »*Brahma szentje*«: ezt az olvasó úgy fogja fel, mint hogy ha zsidó v. keresztyén költő írná: »Isten szentje:« holott az igazi értelme: a brahmanok közt szent: »Ein priesterlicher Weiser« Pet. Wört Nagytekintélyű hatalmas brahman.

7b. »Tósjámásza szatkáréna dharmavit.« Szóru-l-szóra: kedvét kereste vendégszeretettel a mint tartozott vele.« A fogadáshoz nem csak étel, ital és bókok, hanem pénzadomány is tartozott. Mindezeket a fordító két szavából bajosabb kiolvasni, mint az eredeti háromból. A végén ki van hagyva szuvarcsaszam = erősen, kiváltképpen.

7c. »Magzat-óhajtó,« nem *fiat kérő*. Elsőben tehát: hűtelen, 2-szor: *fiat kérő* nem compositum. *Álomlátó* az, de *álmot látó* nem az. 3-szor, a *kérő* egy jelentékeny vonást enyésztet el a szövegből. A bölcs Damanát nem kell kérni, mert ő a gondolatát is birja olvasni Bhímának. — Aztán az *ötet* nyelvellenes ták, melyet helyzete még boszantóbbá tesz.

8a. Damana a Bhíma vendégszeretétét nem nézte érdemnek, hanem tartozó kötelességnek, és elmulasztásáért megneheztelt volna, mint a haragos *Durvásasz* a *S'akuntalában*. Ennélfogva adományát (melyet ford. *nagy áldásnak* fordít), sem tekintette viszonzásnak, s ez a szó, szörnyű hibás ták a fordításban.

8b. *Szort* az egyszerű »adott« (dadau) helyett.

8c. Az ered. szerint nem *gyöngyleányt* t. i. oly leányt, a melyik *gyöngy*, hanem leánygyöngyöt, azaz gyöngyöt (ném. Kleinod) leány képében adományozott.

8d. Az ered. három derék, nagyhirű fiut.

9. Damajántit, Dama, Danta
S Dámanát; mind *deli, délczeg,**
Dús erényü; a fiuk meg
Rémei az ellenségnek.
10. És a lyánka csoda-báját,
Damajánti *karcuságát*
Fényét sorsa boldogságát
A világon szanaszerte
A hir mindenütt fecsegte
11. Deli szüzzé hogy kifejlett,
Járt körötte száz * *nő szolgál,*
Köröskörbe száz barátnő
Mint Sacsit úgy udvarolta.

9 a. *Dama Danta* mért vannak nevezőbe téve? Vajon így mondja-e a szakácsné a fűszeres boltban: »kérek cukrot, kávé, csokoládé s narancsot?« Aztán nem Dámana, hanem »Damana,« a hogy a brahmant is hívták.

9 b c. A jelzőket mind a négy gyermekről mondja ford.; az ered. csak a fiúkról így »minden erénnyel felruházottakat.« Damajántit hogy lehet *délczegnek* mondani? — Ki van hagyva a »szuvarcaszam,« mely azt teszi, hogy mindazok a tulajdonságok »felette nagy mértékben« voltak meg.

10. Hú fordítása a s'lokának e lenne: »a szépderekű Damajánti pedig szépségével, tündöklésével, dicső látszatával (herrliche Erscheinung, beautiful appearance), bájával, kellemével világhírűvé lett.« Tessék összevetni!

10 b. A mi az utolsó szót illeti, a karcuság, ez a Miederszülte nyomorékság, szintoly ritkán fordul elé az indus költők női szépségrajzaiban mint a classikusokban. Szemmel látható bizonyosságot tesznek erről a Venus, Psyche stb. szobrok. A »szumadhyamá« is hát éppen nem tesz *karcusut*. Emezt »tanvangi« teszi, de »szumadhjamā« nem.

11 a. Költői kifejezés lehet, csak hogy az ered. nem tud semmit róla, hanem csak annyit mond, hogy »midőn emberkort ért« (actate adepta, vagy: dum in acetatem intervenisset.)

11 b. Komikus képzetet kelt. A szöve. szerint »körülülték.« A nő-szolga, ford. kellelten gyártmánya »szolgáló« v. »szobalány« helyett. Ki van hagyva a »cziczomás« (geschmüct).

11 c. A *köröttében* már meg volt, a *köröskörben* a tautologia nagyon felesleges. — A »barátnő« szolgálilag hű, de »*leánytárs*« értelmileg s nyelvi-
leg jobb.

12. Tündökölt ott Bhíma lánya
Minden *bájjal, ékkel rakva*
Barátnőinek körében*
Mint felhő villám szalagja.
13. Buj a szépség ömle rajt' el
Hosszú, nagy szemü volt mint Sri
Jaksák istenek között sem
Volt ilyen remek de senki.
14. Szem nem láta, fül nem halla
Emberek közt soha szebbet
Lénye megzavarta szívét
Meg (,) magoknak isteneknek.
15. Nálnak az erős királynak
Földön nem volt szinte párja,
Olyan volt alakra mint a
Földi testbe szállt Kandárpa.

12a. Ott, csak a verset toldja ki; hiszen a *hol* nem volt, nem is »tündökölhetett;« az ige egyébaránt jelen időben van az eredetiben.

12b. olv. »minden ékszerrel díszítve.« a *bájj*-t visszaadjuk a fordítónak.

12c. Ki van hagyva »navadjángi« = »feddhetetlen (gáncsolhatatlan) testü« akár »termetü«

12d. *Felhő villám szalagja* mi lehet? nem tudom. Az ered. »fellegből kitörő villámot« mond.

13a. *Ueppige* Schönheit, németül megy, de magyar költői stylben aligha! Egyébaránt az ered. semmit sem tud róla, hanem: »Felettlőbb szép természetü« és ehhez tartozik: »mint *Sri* maga«. Aztán az »ájatalócsaná«-val (= hosszúkás szemű, mit magyarul szilvomag- v. mandula-szeműnek mondhatnánk) Damajantíhoz tér vissza. Csodálkozom, hogy a jeles szanszkrtista *Kellner* ezt nem vette észre s oly rosszul pontoz mint ford.

13a—14c. Itt igazán megzavarta ford. mind a szavakat, mind a mondatot. Az ered. szép rendben mondja: »Sem istenek, sem jaksák közt nem láttak valaha (oly) szépet, és az emberek közt sem, (mint) azaz eszetvesztető (még az istenekét is) gyönyörű leány! — Tessék összevetni. — Aztán az utolsó vers mily kifczamodott constructio!

15a. »Narasárdulá« tigris-férfi, azaz *erős, vitéz*, vagy csak *kitünő ember*.

15d. »Megtetesült szerelem isten,« így az ered.

16. És a lánynak Nál királyfít
Magasztalták lelkesülve
 Nál előtt meg Damajántit
 Ünnepezték mindig egyre
17. S sziveikben szavaikra*
 Olthatatlan szerelem kel;*
 Egymást nem is látva égték
 Már és égő szerelemmel.
18. Nál nem birva nagy szerelmét
 Elviselni már szivében
 Sokszor ült *titkon lemenve*
 Künt a *hárem* erdejében.
19. *Egyszer* itt a zöld ligetben
Aranyos szép hattyukat lát;
 Észrevétlen elfog egyet
 Magokat míg ott mulatják.

16b. Dicsérni valakinek valakit, ám legyen; de *magasztalni* valakinek fűlsértő. »Valaki előtt« is tűrhető; hanem itt csak egy szótagot akart nyerni ford. Az ered. csak »dicsérték.«

16d. *Mindig egyre* rút tautologia. Az ismételt »punar«-t akarta utánozni ford., de pl. az »untalan« bőven elég lett volna. Ez is olyan kettőztetés, mint a milyeket föntebb emlegettem.

17a. *Szavaikra*, nem vonatkozhatik másra, mint a mire: *sziveikben*. Tehát Nala és Damajanti »sziveikben« a saját »szavaikra« kelt »szerelem.« De azt akarja tenni, hogy a »dicsérők szavaira.« Nincs is meg a szövegben, hanem csak annyi, hogy »a dicséreteket szüntelen hallva;« a mi kimaradt.

17bcd. Az ered.: »Bennök látatlanul is szerelem keletkezett egymás iránt . . . Ez az indulat nagyra növekedett.« Ez is szép tautologia: *égték, égő* szerelemmel.

18c. »Magányba vonulva.« A »*raho*« itt nem tesz *titkost*.

18d. »Antahpura« = királyi kastély Per synecdochen gynaeceumat is teszen; de itt nem teheti, mert Nala nőtelen volt. Aztán a gynaeceumot, mi az egy feleségű görögöknél is meg volt, nem kell vala *hárem*-nek ferdíteni. »A kastély *melletti* erdőben,« így az ered.

19a. Az indus költők ugyan dúslakodnak a jelzőkben, de »zöld fát,« »fényes napot,« »vörös vért« nem olvasunk náluk. Aztán már, meg levén monda, hogy az *erdőben* ült, világos, hogy *ott* látta a hattyukat, melyek az erdőben kószáltak (vané vicсаратán).

19b. *Aranyos-szép* nem magyaros szólam, nem is hí fordítás, a mi »aranyozott« lenne. — A tákok ki vannak jelölve a versszakban.

20. Szólt *asztán* az égi *vándor*
 Ily* szavakkal: „szép király fi!
 Nem *kén'* engemet megölnöd,
 Megfogom* nagyon hálálni.
21. Damajánti színe előtt
 Szóba hozlak, feldicsérlek
 Lelke gondja csak feléd száll
 Másra tudom sohse téved.
22. Igy beszélt ez s elbocsátá
 A hattytut a *föld királya*
 S a *madárnép* szárnya kelve
 Szállt a Vidarbhák honába.
23. *Vidarbhába** érve lassan
 Le a földre ereszkedtek,
 Damajánti megpillantá
 Csakhamar a hattyuuserget.

20a. Az ered.: »Ekkor a madár beszélni kezdett (v. megszólalt) imigy: «
 Hiszen nem tudhatja sem Nala sem az olvasó, hogy a hattytuk beszélni tud-
 nak; tehát megmondja a költő. Továbbá: »antariksago« = levegőben járó, azaz
 szárnyas állat, tehát egyszerűen *madár*. Az *égi vándor* felesleges cifrázás.

20c. Az ered. »nem kell hogy megölj,« azaz egyszerűen: ne öl meg,
 mely után az engemet szükségtelen.

20d. *Hálálásról* egy betű sincs a szövegben. Nincs is értelme, ha oda
 nem teszi, hogy »ha életben hagysz.« Az ered. »neked kedves dolgot fogok
 cselekedni« a mi aztán magára is érthető.

21cd. Az ered.: »Úgy, hogy rajtad kívül más férfira éppen nem fog
 gondolni (ügyet vetni).« Csak ennyi!

22ad. Mig csak az első verset olvassuk, azt gondoljuk, hogy a *hatty-*
tyu bocsátotta el *Nalát* és csak a másodikra ébredünk csalódásunkból. E még
 prózában is hiba lenne. — »Mahipati« = földura, csak mint szerkesztvény te-
 szen *király-t*, »Pati« magára sohasem.

22cd. *A madárnép szállt*; olv.: a hattytuk elmentek. Nem vélem, hogy
 valaki felakadjon az »elmentek«-en, mert hiszen úgy szoktuk mondani, hogy:
 a fecské, a golyák már »elmentek.«

23. Az ered.: »Vidarbha városához érkeve lerepültek Damajánti elé, ő
 meglátá a csoportot.« Tehát a *lassan ereszkedtek* éppen az ellenkezőjét mond-
 ja. A mellett a szavak fűlértőleg vannak össze-vissza hányva. Az »ő meglá-
 tá« szükségtelennek látszik; de a költőnek tovább jár az esze s közbe gon-
 dolja, hogy ámbár Damajánti el volt merülve tünődésébe, a szokatlan látvány
 figyelemre gerjesztette. Ellenben a *megpillantá* és *észrevett* tautologia. A be-
 toldott: *csakhamar* megint csak ták.

24. Csoda-fényű szép alakjok
Társival hogy észrevette,
Nosza fogni kedvök indul,
* Űzni kezdik nagy-sietve.
25. Ám azok a kéjligetben
Erre-arra szétszaladnak
És a lányok itt is, ott is
Nyomában a madaraknak.
26. De a hattyu visszafordul,
Melyet Damajánti kerget.
Megszólal s *mond* a leányhoz
Tiszta hangján embereknek:
27. „Damajánti! Nál királyfi
Nagy király a mizsaádhákon
Gyönyörű, mint az Asvíuok
* Nincs hasonló a világon.
28. Óh! *ha ennek drága nője*
Te lennél dicsők dicsője,
Bájad, születésed percze
Aldott lenne mindörökre!

24 *ab.* Az ered.: Látván lánytársaival együtt a csoda alakú (madar)-akat.

24 *c.* Burleszk kifejezés, hibás is, mert nem a *kedvök*, hanem ők maguk *indultak*, hogy elfogják a hattyukat. Kár, hogy nem írta: *kedvök szottyan!* így még burleszkebb lett volna, de legalább magyar szólammal.

24 *d.* Csak az egy Damajantiról mondja az ered. hogy *megörrendre* (látásuknak) akart (egyet) elfogni.

26 *ab.* A verselés nem jogosít a nyelvtörvény megszegésére. Egy {főszabály pedig az, hogy a relativum az antecedensitől ne legyen elválasztva; különösen pedig ne a főmondat igéjével. A szórend tehát e lenne: A hattyu, melyet D. kergetett, *visszafordul*. Úgy de ez a zavaró ige meg sincs az eredetiben!

26 *c.* Magyar »szól« »valakihez«, de nem »mond« »hozzá«.

26 *d.* Azt akarja tenni, hogy: »emberi szókkal« v. »ember beszéddel.«

27 *ab.* Nala *királyfi* és *király* is egy szuszban. Igen sok. Aztán ki mondáná ezt: »király a belgákon?«

27 *d.* Az ered.: »Nincs párja az emberek közt.« Az Asvíuok is a »világon« laknak.

28. Hogy ne szaporítsunk szót im' az eredeti: »Ha te gyönyörű leány! annak felesége leendesz, születésed s szép alakod gyümölcsöző lenne.«

29. Mert mi * istent, Gandharvákat
 Embert, kigyót Ráksaszákat
 Összenéztünk színről színre
 S nem találtunk még ilyenre.
30. Gyöngy vagy te az asszonyoknál,
 Gyöngy a férfiak között Nál:
 Kitünőnek kitünővel
 Frigyök áldva voln' idővel!"
31. És a hattyunak szavára
 Damajánti szive titkát
 Így sugá meg a madárnak:
 „Menj s beszélj így Nálnak is hát!"
32. „*Igy, így!*“ szólt a légi vándor
 Akkor a vidarbha lánynak,
 S visszazállva Nizsadhába
 Mindent elbeszélé Nálnak.

XXVI. ÉNEK.

1. Egy hónap tölt el s Bhímától
 Búcsút vőn a hős Nizsádha.

29. A pron. relat. kihagyásával úgy jó (ki) mintha a hattyuk az egész világot a *vég*tt járták volna össze, hogy Damajantéhoz hasonlókat keressenek. Tehát ki kell pótolni: »Mi, a kik isteneket sat. — *láttunk*, nem láttunk eddigelé hozzá foghatót.« Így az ered.

30ab. Helyesebben: »te is gyöngy vagy az asszonyok, Nala is kitünő (dicső) a férfiak közt.«

31. A *sziv titkáról* s a sugdosásról szó sincs az eredetiben. Egyszerint csak: »úgy szóla«, v. »azt mondá«.

32. *Igy így!* de így nem beszél senki magyarul. Tathá dialogusban = ja, oui, yes, si (olasz és spanyol). Itt teheti azt, hogy »meg-lesz.«

32b. Nem mondható: »Anglia-leány, Budapest-leány«, tehát »vidarbha-leány« is kivető.

32c. »Visszamenve« jobb és hüebb.

1b. Dehogy *vett búcsút!* csak értesítette Bhímát (akár, értekezett és tanácskozott vele), a vállalata felől. Akkor búcsuzott el tőle, mikor hazavitte Damajantit, a mi későbbi esemény (36 s'l. — A hős, idéltlen ták; *Nizsádha* pedig vétkes fordítás és orthographiai szörnyeteg. „*Nisadha*“ a város neve, in-neu Szanszkrtul *Nájsadhó* = *nisadhai*. „Baranyai“ helyett nem mondhatni: *Baranya*).

Néhány szolgától követve
Ment * a nizsadhák honába.

2. Ment egy ragyogó szekéren
* Tizenhat nagy elefánttal
Ötven lóval s számrá nézve
Hatszáz gyalog katonával.
3. A föld * megrendül alatta,
Népével a merre nyargal, ***
Gyorsan a városba robbant
A * nemes hős *nagy haraggal*.
4. * Puskarához lépve így szól
Viraszéna fia menten:
„Játszunk újra! — mond haraggal —
Újra sok kincset szereztem.

1 c. „Alparariváro”. A *parivárasz* az egész kíséző sereg jelöli, nem csak *néhány szolgát*, a mi tulajdonképp nem is volt a seregben, mint a 2. slókabeli részletezésből is kiviláglik. Az illető sor tehát csak azt teszi, hogy csekély kíséret-tel. A „csekély” szón nem kell felakadni, mert az a sereg egy királynak, a ki országa visszafoglalására indult, igenis csekély volt, de elég arra, hogy Puskarának imponáljon.

1 d. Ki van h. „purát” = a városból.

2 a. A *ment* ismétlése szükségtelen ták.

3 a. Ki van hagyva a „szintugy”.

3 b. Ki v. h. „Megérkezék a siető király” s helyébe más szavak csempészve.

3 d. Olv. »felbószülve« (szuszarabdba.) Aztán ki van hagyva egy jeles hasonlat, a min nem csodálkozom, mert a szöveg kiadóí, mint Bopp, Kellner, sem vették észre. T. i. ha ezt: »taraszájva mahátmanasz« így fordítjuk: rohanó nagylelkűhez hasonlóan, világos nonsens. De nem lesz az, hogyha eszünkbe vesszük, hogy »mahátmanasz« egy 8 lábú mesés állatot is teszen, mely nagyon gyors, és oroszlanak, tigrisnek, elefántnak, halálos és hatalmas ellensége. Így legott természetessé válik a hasonlat, mi hogy az, az »iva« kétség-telenül bizonyítja. Az állat szokottabb neve »s'arabha«; eléfordul többek közt a *Méghadútában* is.

4 a. Ki van h. »akkor« (tatah) s helyette a 3. sorban: *menten* téve, mely »rögtön«-t, »legottat« teszen.

5. Fölteszem már Damajántit
S mind, a mim van *kivülötte*.
Ennyi lesz az én betétem;
Tedd fel az *országodat te!*
6. Hadd forogjon újra kockánk,
Ez szilárd *határozásom!*
Egy dobás lesz — *jól imádkozz!*
Élet-halál egy dobáson.
7. A ki másat legyőzve, annak
Kincsét, országát elvette,
Álljon újabb harcznak ismét!
Ez a legszentebb jog elve. **
8. Jer párharczra, hogyha kocka-
Játékot lelked nem óhajt!
Nékem vagy neked — de egynek
A párba-j nyugalmat ad majd.

5b. *Kivülötte* rossz szó s itt különösen az. Azt akarja tenni: »még azon feljül«. Az egész így hangzik: »Kockára teszem Damajantit és egyebet, a miről csak »*tudatik*«, hogy enyim«. Így az ered.

5d. A hátul dobott: *te*, fülsértő.

6b. Ford. nem tudja a különbséget az elhatározás és eltökélés között. A népdalban: Úgy el vagyok *határozva*, mint a csikó *kantározva*, ha ezt tennök: »*úgy el* vagyok *tökélve*«, bizonyára nemesak a rim, hanem az értelem is semmisítve lenne. »*Határozva*« itt azt teszi: »*határok közé szoritva*«. *Francz. gené.*

6c. A *dobás*, »*vetés*« helyett nem dicsérni való. *Jól imádkozz!* — Ezt mint magyar szót nem gáncsolhatni, de hünek nem hű.

»*Bhadran té*«: bizodalmos, mondhatni tréfás megszólítás a dialogusokban. »*Mein Bester!*« (Boetl). Ilyenek a görögöknél: *ὁ γὰρ ἐγώ, ὁ μακάριος, ὁ μέγας*.

6d. Az ered.: »az egy *vetés* életünk felett is dönt«. — A *dobás* (*vetés*) nincs ismételve az ered. szövegben.

7a. *Kincsét* sat. olv. országát s minden vagyonát.

7c. Egyszerűen: »*revanche*«-al tartozik. Ez is szép tautologia: *újabb... ismét.*

7d. Az ered.: »Ezt (a bölcsék) a legfőbb kötelességnek mondják.« Az indus költő valahányszor *maximát* v. *sententiát* használ, mindig hivatkozik valami *codexre* vagy *oralis traditióra*. Legáltalább az »*azt mondják*« (ucsjaté), nem hiányzik.

8. Az egész *versszakra* nézve a tákon (*lelked*) kívül nincs más kifogásom, csak az, hogy igen *petyhűdt* az eredetihez képest.

9. *Örökölt* országot *illik*
 Játék bár — vagy harcznak örvén —
 Bármí úton visszavenni.
 Így hangzik az *ösi törvény*.
10. Egyiket *válaszd ki* most hát
 A kettő közül. Puskára:
 Vagy forogjon újra koczkánk.
 Vagy *ragadj újat* esatára!“
11. Beszédére Nál királynak,
Győzelmén elbizakodva
 S csak a nyereségre nézve
Öcsese mosolyogva monda:
12. *Uffent* kincseket szereztél
Ellenharczra? Mint örvendek!
Szomjam Damajantiért hát
 Véget ér már — hál' Istennek!
13. Szeretem, hogy élsz királyom!
 S él gyönygy-feleséged szinte.
 Bhíma kedves lánya, g a z d a g
Vagyonommal ékesítve.

9. Ismét jobbnak látom hű fordítását adni összevetés végett. »Ezt a nemzetségünk élvezte országot, így vagy amúgy, egy vagy más fogással, meg kell szereznem: ez az öregek parancsa! Aztán micsoda constructio: *Játék... vagy harcznak örvén?*

10 a. »Valamelyikre add rá az eszedet.«

10 d. »Vond fel az ívedet«

11 b. Nem így, hanem: »győzelmét bizonyosnak tartva«. Elbizakodni csak azon lehet, a mi már megtörtént.

11 d. *Öcsese* h. olv. Puskara.

12 a. *Uffent*, előttem s gondolom sok más magyar előtt is, ismeretlen szó. Ha azt akarja tenni, »újra v. megint«, az ige (*szeresztél*) mellett köztelenül van a helye: »újra szeresztél kincset.«

12 b. Az ered.: »hogy koczkára tedd azt is.«

12 c. Tákolás és kihagyás. Olv. »Az a Damajanti-féle bajos ügy.«

13 d. Az ered.: »nyert vagyonomból cziczomázva«, az az »lessz.«

14. Ugy simul hozzám, miként az
Apszarák Indrához égben.
Ezért gondolék szünetlen
Rád és várlak égvé régen.
15. Nem is volt játéokra kedvem
Egy barátommal se már itt;
De ha megnyerem ma a szép,*
Bájos, édes Damajántit:
16. Elégült leszek halálig
Szivemben volt képe váltig!“
Ennyi zagyva, ennyi balga
Össze-vissza szót Nál hallva,
17. Ki akarta kapni kardját,
Hogy fejét lecsapja tüstént;
Szeme szikrázott — de mégis
Ál mosolylyal szóla ismét:
18. „Játszunk! Mit fecsegsz bolondot?
Nem fecsegsz majd, ha leverlek!“
És koczkája perdül újra
A haragos két embernek.
19. S egy dobással Nál királyfi
Öccsét Puskarát levverte.

15a. Igaz: »Nem barátim félékkel játszani, nem gyönyörtiség nekem.«

15cd. Ki v. h. »anindítám = megszólhatatlan, kifogástalan. — Aztán szép h. olv. »derék termetü.«

16a. Az ered.: »egész dolgom sikerült lesz« vagy »célt fogtam érni.«

16b. Nem: volt, hanem: »van« és nem: váltig, hanem: »mindig«,

16cd. Hadd menjen; restellem javítani.

17ab. Igaz: »Ugy jött neki« (haragja arra ingerelte) »hogy levágja nagy haraggal kardjával az (öccse) fejét.«

17c. Tehát: »ugy pofon váglak, hogy a szemed szikrázik belé« azt ténne »úgy, p. o. hogy megharagszol!« Átvitt értelemben sem szikrázik a szem a magyarnak.

17d. Nem tudom mi lehet az ál-mosoly, de igen azt hogy az eredet. valódi mosolyt (szmajan = mosolyogva) mond.

18b. Jobb volna »megnyerlek« és hübben »meggyőzlek.«

18d. Az utolsó vers ajándék, e helyett: »Puskarának és Nalának.«

19a. Nál-királyfi helyett az ered.: »a hős Nala.«

Aranyát s egész halomnyi
Drága gyöngyét visszanyerte.

20. Hogy legyőzte Puskarának
Monda a király nevetve:
„*Ellentől tisztán enyém lett*
Ez ország ismét s örökre!”
21. Nos *útdalatos király!* hát
Nem tied lőn Damajánti,
Te lettél övé; neked kell
Öt rabszolgaként szolgálni.
22. De hisz engem akkoron le
Nem te győztél, hanem Káli,
Káli *vert meg,* csakhogy azt te
Balga! nem *birod belátni.*
23. *Haragom, mit más gyúlasztott*
Fől, reád mért töltleném én?
Életed sem oltom, a mint
Tartja kedved, élj te békén!
24. Vissz' adom *országod újra*
Kinced is, mi téged illet,

19 cd. A *halom* egyaránt vonatkozik a »pénztár«-ra (nem *arany*-ra) és »drágakövek«-re, mert »*ratna*« nemesak *gyöngyöt* jelent. Ki van hagyva: »és életét.« Tehát *visszanyerte* is rosz.

20 cd. Nem csak *ellentől*, hanem mindentől a mi az ország birtokában háboríthatná, (poetice: „tövistől“) menten. A »háborítatlan« (avjagram) ki van hagyva.

21 a. »aláváló herczeg.« Puszkara csak addig volt *király*, a mig bírta az országot. »Rádzsá« nem tesz proprie: *királyt*.

21 cd. Az ered.: »Damajántí nines módod láthatni, (hanem te ostoba az ő rabszolgaságába estél cselédestől.« Tehát rosz fordítás és két kihagyás!

22 ab. — *engemet akkoron le nem te győztél*: erről csakugyan nem mondhatni, hogy a »magyarosság legkisebb kára nélkül való műfordítás.« »Téged tegnap meg nem az eső vert«, beszél így magyar?

22 d. »Nem sejtéd.«

22 c. »Kali tette v. cselekedte«: az ered.

23. Igazabban: »én a más okozta sérelmet nem torlom meg rajtad, élj ha tetszik! Meghagyom életedet.« Haragját *valakin tölteni*: szép magyarság!

24. Puskarának nem volt országa, csak része az örökségben, de nem a királyságban. *Aztán újra vissza adom*, nem csak tautologia, hanem azért is

- Lelkem erre indit és ez
*Hidd el, jól esik e szívnek.**
25. Barátságom sem *vonom meg*,
 Tartsd meg azt öcsém mindvégig.
 Hisz testvérem vagy te nékem,
 Élj sokáig, élj száz évig!
26. Így vigasztalá meg öcsését
Az igazságnak királya
 S megölelve sokszor ismét
 Elbocsátá városába.
27. És *Puskara Nál királyhoz
 Szép szavától meghatottan
 Így felelt földig hajolva
 Összetett kezekkel ottan:
28. *Örök üdv és dics övezzen!*
 Élj ezer évig vidámon!
 Ki megadtad *trónom*, éltem
 Jó királyom, büszke *Nálom!*“
29. Egy hóig köztök maradt még
 Szives *vendégeskedésre*;
 Egy hó múlva nagy örömmel
 Elment *országába* végre.

rossz, mivel azt gondoltatja, hogy Nala már azelőtt is visszaadta volt neki valamikor az országát. Az ered. az előbbi slóka folytatásául: »Nem különben minden javadat, örökségi részedet visszaadom; nem különben szeretetemet is, ne kételkedj benne.«

25b. Ták!

26b. »A valódi hős.«

26c. *Ismét* szintoly hiba, mint a 22. slókabeli *újra*. Egyébiránt az egész slóka: »Imígy megnyugtatta öcsését Nala, az igazi vitéz, ismételten megölelve elküldé saját városába.«

27. »A nisdhaitól megnyugtattott Puskara, a Jóhírűhez (Nalához) így szóla, összefogott kézzel üdvözlőlvén.«

28a. »Hired elenyészhetetlen legyen; élj ezer évig, a ki sat «

28c. *Trónom* olv. birtokom.

28d. *Jó és büszke*: tákok; az utóbbi idéetlen.

29a. A *köztök*-nek nincs értelme, mert Nala csak egyedül volt.

29d. »Városába,« nem *országába*. Ki v. h.: »saját embereitől kisérve.«

30. Nagy sereggel, nagy családdal
Hű szolgálák kíséretében
 Elment s arca az örömtől
 Úgy fénylett, mint a nap égen.
31. Puskarát hogy elbocsátá
 Gazdagon, vidáman épen
 Nál király, a *ritka fénynyel*
 Diszitett városba lépe.
32. (A városba hogy bement,
 Felvidámult népe bent.)
33. Városok, faluk lakói
 Böles tanácsosok csoportja *
Nagy örömben így kiáltott
Karjuk mellett összefonva:
34. „Hejh ma nekünk szép napunk van
 Városon, *mezőn falukban!*
 Eljövénk **Nál** * *üdvözölni*
 Mint Indrát az *ég dicsői!*“
35. Hogy az ünnepélynek vége **
 Szép nejeért ment Nál végre.
 Nagy sereggel Damajántít *
 Elkísérte városáig.

30 a. *Nagy családdal*: ennek nincs értelme, mert Nala adott melléje »tisztelőbeli kíséretet.« (Ehrengeloite)

30 b. Nem *arca*, hanem »teste« fénylett. A tákok ki vannak jelölve.

31. *Nál* h. olv. »a boldog«. *Ritka fénynyel* h. olv. »rendkívül«, *lépe* h. olv. »bément.«

32. Spurius vers; kár volt ki nem hagyni.

33 b. Olv. »elől menvén a ministerek.«

33 c. Nemcsak *nagy örömmel*, hanem »örömtől lelkesedve.«

33 d. A.: *mellen*, nemcsak ták, hanem hamis képzetet is ád. A »prány-dzsalir« (esdeklő, vagy hódoló gestus) abban állott, hogy kezeiket (tenyerciket) összetéve, a homlokukhoz emelték.

34. Az ered.: »Királyunk! megvan az az örömünk városon és vidéken, hogy ismét hódolunk neked, mint Indrának az Istenek.«

35. »Az örömmel telt város elcsendesedvén, a nagy ünneplés megületvén, a király Damajántít hazahozta.« Így az ered.

36. Eddig atyja városába
Volt a Bhíma karsu lánya;
Mostan elbocsátja Bhíma
Férje országába vissza.
37. Hogy * Bhaimí két fiával
Nizsadhába tére által:
Boldogan élt Nala, mint a
Nandanában a nagy Indra.
38. Dzsambu-ország sok királya
Közt *nincs fényre senki párja!*
Azt a népet *őrzi épen,*
A melynek királya régen.
Áldozatát hinti bőven
Dús marokkal, szent időben!

* * *

Mint feljebb említém, hibát is lel Nalában a bírálója. Lásuk miket.

1. A II. ének 3 slókája:

„Sáppadó arczára titkon
Bús jegyet vont bús szerelme“

bir. szerint nem adja vissza hiven az eredetit.

Nem biz' a, de az sem, a hogy ő javítja: *arcza sáppadt volt s a szerelme ellepte egész lényét.*

Az ered. ugyanis azt mondja, hogy „Ottan-ottan elhalványult hirtelen s elméje a szívébe merült.“

36 ab. = Ták.

36 cd. »És Damajantit az ő ellenséges hősöket kiirtó apja, a győzhetetlen erejű, rengeteg lelkű Bhíma megajándékozván, elbocsátá.« Tessék összevetni!

37. »Megérkezvén a Vidarbhai asszony a gyermekeivel sat. — *Két fiával*, azt írja ford., elfelejtve, V.-ének (rosszul fordított) 47-dik slókája szerint, Nalának egy fia: »Indraszéna« és egy leánya: »Indraszéna«. (nem Indraszénia) született, kiket az ikerség nem tett két *fiu*-vá. Az ered.: »Indraszénam« *szutan*. Indraszénán *kanjakán*. Oly hiba, mely több a gondatlanságnál.

A 38. méltán gyanúsított slókat, akárhogy legyen fordítva, szó nélkül hagyom.

2. Azon ének 5. slókjája:

„Látták lánybaráti menten
Hogy sorsa elviselhetetlen!“

sem tetszik bírálónak s igaza van, mert hű fordítása lenne: „Ilyen állapotában leány társai a jelekből (symptomákból) megismerték, hogy baja van.“ Vajjon megfelel-e ennek bir. igazítása: „*Látták barát-társai az ő magaviseletén, hogy magán kívül van,*“ „aszvasztha“ betegest, =nem normális állapotut, kornyadozót jelent, de „magánkívül létűt“ sohasem. Ez a németes kifejezés csak arra illik, a ki *ésméletét veszttette*. Aszvaszthá ex vi vocis az, „a ki nem bir magával.“

3. A 6. slókabeli tákot:

„Szívét lelkét elrablá Nál“

miből az eredetiben egy betű sinés, sőt nem is lehet, igen helyesen gáncsolja bir.

4. A III. ének 14. slókjában is méltán kárhoytatja bir., hogy az egyszerű: „*növekedett a szerelme*“ így van bővítve, fordítve és nyomorékítva, (nem bir. szavai):

„nőtt szívlángja tűztolyóvá.“

De hisz ilyen példát eleget mutattam ki a fölebbiekben. Hanem abba már nem egyezhetem belé, még ha annyi nyelvész pártolja is, hogy a III. ének 14 slókjában a *szatja* „adott szót“ v. „igéretet“ tegyen. Nala csak azt ígérte az isteneknek, hogy elviszi az izenetöket Damajantíhoz, t. i. hogy „kérői lesznek.“ No hát, akármí egyebet mondott volna a leánynak a kérdésére, az *hazugság* lett volna. *Szatjanycsikirsamánasz* hát semmi egyebet nem tesz, hanem: „igazat kívánván (mondani), megfőkezte felgerjedt indulatát.“ Itt felmentem fordítót a vád alól. De abban már teljesen igaza van bírálónak, hogy:

5. „Dicsekedve“ (XII. 16.) nem teheti azt, hogy *dicserve*, mint netalán kívánja ford.

6. Elvétettnek tartom bírálóval (ugyanott) a 20. slókát is,

„Ki vagy mondhatatlan fényü
Gyújtó láng szívem szerelmén?“

a hol ford. túl akart tenni költészetben a Nala szerzőjén; de bizony csak a józan eszen tett túl a 2. versben s aztán a nyelvszokáson is, mert *valamin* gyújtani nem lehet.

Hasonló történt

6. A 23. s'ólókában is, a hol „s'óbbané“ így van fordítva:

„Szép anyának szép leánya.“

Holott a leányt látta ugyan Nala, de az anyját sohasem.

7. IV. 9-ben megint igaza van, hogy: „szunksipja“ (= öszszeroppantván) nem teszi azt, hogy „teremté“, a mire, hogy mi késztehetette vagy jogosíthatta fordítót, Isten tudja.

8. XII. 81. Ezt:

Nagyszerű szép az én férjem

Arca mint a tölt hold épen

roszalja bir. Nem vitatom, csak annyit mondok, hogy teméntelen máshoz képest venialis hiba.

9. Tökéletesen igaz, hogy ennek:

XIX. 30) „Látom, hogy Váhuka és Nala hasonlók a tudományban (t. i. a lóhajtásában) idéetlen fordítása:

„Annyi biztos: Nál királylyal

Van közös vonása neki.“

10. De most már ujjat húzok bírálóval, a ki ezt írja: „a XXIII. 28.-ban e van:

Menj! mi vendégek vagyunk lásd;

Igaz, hogy *dévátihayas* annyi mint a latin *hospes*“ — (kérem: *hospites*) — de ezen a helyen az egésznek összefüggéséből világosan kitűnik,“ — (kérem: *tűnik ki*) — „hogy magyarra nem a *vendég*, hanem az *idegen* szóval fordítandó. Váhuka ugyanis azt akarja mondani Késininek, hogy ők mindketten idegenek az országban és éppen ezért gyakori találkozásuk rossz hírek terjedésére adna alkalmat.“ Eddig bíráló, és eltalálta a szarva közt a tőgyit.“

Egy az, hogy a vayam (nos) kettőjökre nem vonatkozhatik, mert Késini mint házi cseléd, se *vendég* se *idegen* nem volt. Mindkettő csak Váhuka s a gazdája volt. Másodszor, ha két idegen együtt társalkodik; kinek mi baja vele s miért szúrna szemet? Ellenben 3-szor a *vendég* mint ilyen és már félig meddig ismert személy tartozott magára ügyelni, hogy botrányt ne okozzon. — Végre 4-szer az *atíthi* oly specialis terminus, melynek csak a *vendég* felel meg. Az *atíthi* lehet barát, szomszéd, vagy jövevény, de csupán *idegent* soha sem tesz.

Most már kettő állott előttem: vagy kitörlöm végsoraimat, vagy pedig rostába vetem a mutatványt, hadd lássam igazolva magam és mások előtt sejtelmemet. Az utóbbi alternatívára tökéllvén el magamat, elolvasám figyelmesen s az eredetivel összevetve a fordítmányt, véleményemet a következőkben nyilvánítom.

1. S'akuntalának a kéziratokban nem egy recensiója — mint nevezik — létez és ennek következtében kiadásai is különböznek egymástól. Kivánatos vala tehát, hogy a legjobbat és legteljesebbet vegye alapul a fordító. Én valamennyiét apróra nem ismerem, de vagy három a jelesebbek és legújabbak közül előttem áll nyitva s a közlött mutatványt ezekkel gondosan összenézve, nem mondhatnám, hogy választása éppen a legjobbra esett. Ha nem ismerte vagy meg nem szerezte, hibául kell tulajdonítanom a fordítónak.

2. A helytelen és gondatlan transcriptio, nevezetesen a **a** és **á** meg nem különböztetése itt is szintoly folyvást sérti a szemet és a fület, mint a Nala fordításában. Mindjárt a czímbe: „Sakuntala“ szarvas hiba van elkövetve. A név így írva és olvasva a szanszkrtban csupán csak férfit jelölhetne, mint „Nala“ és az igazi alak „Sakuntalá“ s ezt elváltoztatni oly merénylet, mint ha Római történelemben az Augustus leányát „Julia“ helyett *Julius*nak neveznék. Azért, hogy a német nagy költő, a ki nem tudott szanszkrtul, ismeretes epigrammjában rövidnek ejtette (... nenn' ich Sakuntälä dich) a végtagot, nem következik, hogy a ford., a ki tud, vízre vigye a magyar olvasót.

3. Az eredeti drámában az asszonyok és a cselédség prákrtul (nem prákritul), a mivelt férfiak szanszkrtul beszélnek. Az utóbbiak nyelve pedig, hol részint kötetlen, részint kötött beszéd. A prákrtulnak megfelelő nyelvjárás nálunk nincs, tulajdonképp egész Európában sincs, Sakuntalát épen úgy nem beszélgetheti a magyar fordító palóczoosan, mint alföldi nyelven a német, vagy patoisval a francia; de azért még is lehet igen természetesen utánozni ama különbséget. Egy francia fordító-pár (Bergaigne és Lehugeur) is utánozta annyiban, hogy a verselt helyeket versekben adta vissza; de a magyar tovább méhetne. Adhatná ugyanis a prákrtot prózában, a szanszkrt prózát jámbusokban s a lyrai díszitményt rímes versekben. De a mi fordítónk kényelmesebb-

nek találta az egészet egy lére készíteni, azaz a dráma minden részét és stílját jámbusokba — már a milyenekbe — nyugözni. A gondolat egyébaránt nem eredeti, mert a német legújabb két fordító *Fritze* és *Lobedan* is azt tették. Vajon mikor fog nyelvünk és irodalmunk a német majmolása mámorából kiócsudni? Most bizony még a kilátásra sincs kilátásunk! A szenvedő igealak *lesz*-el és *lett*-el alkotása s egy rakás sűrűn divatozó és inkább szaporodó mint apadó germanismus nem hagyja, hogy jobb jövőddel kecsegtessük egyhamar magunkat. Az irodalomban pedig itt a szembeszökő példa. 'Sakuntalát monoton jámbusokban kell forditnunk, mert a német is úgy tesz, Nalát apró sorokba kell rimelnünk, mert Rückert is „knittelvers“-ekben fordította s így tovább.

4. A mi a fordítás hűségét illeti, arról nem szölok előre. Itéljen majd az olvasó a mutatvány lemásolt elejéből s ahoz csatolandó jegyzéseimből.

„Az erdőben. Föllép egy brahmán¹⁾ növendék²⁾ ki most kelt fel.³⁾

„Növ. Engem bizott meg⁴⁾ Kanva tisztelendő,
Ki zarándoklásából végre⁵⁾ megjött⁶⁾
Hogy itt a nap óráit s szakát⁷⁾

¹⁾ Nem brahmán, hanem *brahman*.

²⁾ „*Sisja*“ egyszerűen csak tanítvány (discipulus, Schüler). „Növendék (Nevendék) valamely nevelő vagy képző intézetnek serdülő tagja“ M. Ny. Szót. Az itt megjelenő személy Kanva brahmannak egyik tanítványa. A jobb kiadásokban: „Kanva'sisja“ a ki tőle a Védák olvasását tanulta s az áldozatoknál s a háztartásban is szolgálatokat tett. Az eszméket nem kell szándékosan zavarni.

³⁾ „Szuptotthita“ = álmából felvert, vagy kiócsudott.

⁴⁾ Ezt magyar így olvassa: engem bizott meg. Ford. szerint tehát arról értesíti a növendék a publicumot, hogy *kit* bizott meg Kanva? De arról kell értesítenie, hogy *mivel* bizta meg őt mestere? miért jelent meg? Jobb lesz vala: „Azzal bizott meg,“ v. hűvebben: „azt parancsolta.“ Az eredetiben is így van, sőt ott az van előbb megmondva, hogy *mit* parancsolt neki Kanva?

⁵⁾ „Végre“ (germanismus), magyarul: *valahára*. De az ered. semmit se tud róla. De biz' a „zarándoklás“-ról sem. Csak „távullét“-ről szól.

⁶⁾ Erről a sorról reménylem, ford. maga sem hiszi, hogy iambicus vers!

⁷⁾ Sületlen szószaporítás! A tanítványnak csak *egy* időtájt („véla“) t. i. a reggeli szertartás idejét, kellett „megfigyelni“.

Figyeljem meg. Megyek hát a szabadba⁸⁾,
Megnézem, hogy van-e még hátra sok⁹⁾
Az égből¹⁰⁾?

Körülme¹¹⁾ és szétnéz.

Fájdalom!¹²⁾ Már itt a hajnal,
Egyik felől a gyógyfüvek királya
A hold¹³⁾ leszáll¹⁴⁾ nyugati bércek ormán¹⁵⁾.
Másik felől a nap előfutárja¹⁶⁾
A vérszín¹⁷⁾ hajnal épen most tűnik fel¹⁸⁾.

⁸⁾ Hát az erdőn nem volt „szabad“-ban? Tisztásra vagy nyílt helyre (praká'sa) akar menni, a honnan a láthatárra pillanthasson.

⁹⁾ „Sok“. ták. „Megszemlélem mennyi van még hátra az éjből.“

¹⁰⁾ „Égből“. Ez a botrányos hiba, azt hiszem, a javítónak vétke.

¹¹⁾ „Parikramati“, szó szerint hüven van fordítva, csakhogy, mint szín. padi útasítás, nem azt teszi, a mit magyar olvasó ért rajta. E helyt az az értelme: „úgy tesz, mintha kimenne és vizsgáldódnék.“

¹²⁾ *Hanta!* az ered. indus szótárak szerint: „interjectio, melyre az ember örömben fakad. A »fájdalom!« (germanismus) = leider! idéntlenül alkalmazott szó. — A tanítvány, a mint tisztásra jut, meglátja, hogy a nap éppen buvik fel, s örömben elkiáltja magát: »né, hiszen megvirradt.« Ez a legpraecisebb fordítása az illető szövegnek.

¹³⁾ »A gyógyfüvek ura« (pati), (nem »királya«) egyike a hold költői sok nevének, mely tökélyesen elég annak a megjelölésére; de elég a költői illúzió megölésére is, ha magyarázatul hozzá teszszük a szövegben: a »hold«. A nap istene, tudjuk, hogy *Phoebus*; de, »a nap istene Phoebus«, izetlen pleomasmus.

¹⁴⁾ Magyarul: »a hold száll le v. nyugszik el« mert actualis jelen idő. A tanítvány látja, hogy éppen »megy le« a hold.

¹⁵⁾ *Bércz*, a hegy *orma* maga. Bércek orma, qualificálhatatlan szólam: mint e lenne: »a torony teteje csúcsa«.

¹⁶⁾ Hogy lássuk, milyen semmi szó az »előfutár«, fordítsuk, németre: *Vorcourrier*. Purabszarasz = előposta, hírnök, kengyelfutó, megelőző sat.

¹⁷⁾ »Vérszín«-nek nincs nyoma a szövegben. Az indus költő dúslakodik ugyan a jelzőkben, de ilyen tautologicus és egyszersmind hamis jelzővel nem igen találkozunk.

¹⁸⁾ A nap, hold, csillagok keltének van bizonyos pillanata, melyben mondhatni, hogy valamelyikök épen *most* tűnik fel; de a »hajnal« nem *kél*. Több ennél, hogy az ered. szöveg nem a »hajnal«-t, hanem a »napot = melynek a hajnal az előjárója« — tünteti fel, és ennek a keltével van a hold nyugta szembeállítva, nem a »hajnaléval.« Hiszen ford. is egy verssel odább »két fénygömböt« emleget.

E két fénygömbnek ily fel és letűntö
 A mig örök öszhangban váltakoznak,
 Példázza, hogy az ember életében
 Is így folyik s örök e változás.¹⁹⁾

Ezenkívül²⁰⁾

Ha eltűnik a hold az ég ívéről²¹⁾
 Szemem tovább a lótosznak virágán
 Nem édeleghet²²⁾, mert szépségeit
 Csak egy őrzi már (:) az emlékezet.²³⁾

¹⁹⁾ A hasonlatot, mely ennek a négy versnek megfelelő 'slokában foglaltatik, scholiasták és fordítók különbözőleg értik, vagy is inkább nem értik. Nem vették kellő figyelembe a verbum regenst: *nijamaté* = gátlódik, megzabolázódik, mérséklődik, melynél fogva a 'slóka értelme az, hogy »a napnak és a holdnak keltők és nyugtok idején a *fényök* mérséklődik, mint az emberek (mérsékli, fékezi) az élet forgása.« Kevés olvasóm lehet, a ki az alföld rónáin utazva, nem tapasztalta, hogy a nap és hold a láthatárhoz közel csak vörös vagy sárga tányéroknek mutatkoznak, melyek a szemet bár parányira sem vakítják. Hasonló jelenség mutatkozik India lapályain. Ki bírná kiolvasni ezt az oly természetes hasonlatot a következő fordítmányokból:

»Beider Glanz *ist sichtbar*, wenn sie aufgehen und untergehen und nach ihrem Beispiel *sollte* der Mensch *im Glück und Unglück gleich sta dhaft sein*« (Jones—Forster. Az aláhúzás az enyim).

Lássuk már most a Lobedanz német fordítását.

Wie gleicht dem Aufgang und dem Untergang
 Der beider Himmelfürsten doch das Leben,
 In dem sich Glück und Unglück wechselnd zeigt!

Legmesszebb távozott a fönnébb idézett francia:

Au levant, le soleil apparait dans sa gloire,
 Et la lune au couchant va cacher sa pâleur
 C'est le destin: naissance et mort, chute et victoire!
 Le monde est ainsi fait. Tout n'est qu'heur et malheur!

Igen de ez a lyrai részekben nem is igényel hűséget.
 És már most tessék összehasonlítani a magyart.

²⁾ A lyrica strophákat egy-egy kis áthidaló szócskával vezeti be az ered. — Az itt jelölt helyett inkább szerettem volna a fesztelenebb »asztán«-t.

²¹⁾ »Az ég ívéről«, ták. Aztán: »az ég boltjáról«, lehet mondani, de az »ég íve« helytelen.

²²⁾ Az ered. szerint nem a »lótusz virágain«, hanem lótoszokkal telt »tavon« gyönyörködik (»édeleg«) a tanítvány szeme.

²³⁾ »Még emlékezete is szép! Így az ered.

A fájdalom sulya²⁴⁾ is, melyet
 A kedves távollétén érezünk
 Fölötte nagy, majd elviselhetetlen
 Egy gyöngö lány gyöngéd szívére nézve.²⁵⁾

* * *

Ezeket megvitatta, még van egy pár utójegyzésem az ugynevezett instructiókban (szinpadi útasításokban) elkövetett hibákra.

Kettőt már tárgyaltam fönnebb; a harmadikat a mutatóvány 286. lapján lelem e szavakban: „(Priyamvada) a szanszkrt nyelvhez menekül.“ — „*Á'sritja* ugyan teszi azt is: „menekülve“; de itt nincs mitől meneküljön Priyamvadá, tehát csak úgy kell érteni, hogy: „szanszkrtul beszélve“, „szanszk. nyelvvel élve“ (zum *Sanskrt greifend*, Petersb. Wört.) A mivel pedig mentegeti az időtlen szólamat ford., hogy Pr. „szeméremből“ szól szanszkrtul, abból bizony semmi sincs. Mert azt, hogy „Sakuntalá viselős“, akármely szemérmes leány elmondja szemközt leánytársának, s a mit az előbbi jelenésben Anaszúja is elmond monologjában a közönségnek. De több az, hogy Pr. jóslatot idéz, tehát úgy kell a hogy mondva volt és szintúgy szentségtelenítés lenne paraszt nyelvre fordítani az isteni szózatot. — Tovább a 288. lapon ezt olvasom: „Gautamí (Kanva böles neje.)“ — Sem a drámában, sem másutt nem lelem semmi nyomát, hogy Gautamí (eine Büsserin) felesége volna Kanvának.

²⁴⁾ *Dukkha* = bú, gyötrellem s a >súlya<, a melylyel ford. nem annyira javítani, mint verset pótolni akar, ízléstelen ták, és

²⁵⁾ még ízléstelenebb ez az utolsó sor, melyből, alig szükség mondanom, egy betű sincs az eredetiben. Hü fordítása a 'slóknának ez: >A más hatalma alatti személy a kedves távollététől született gyötrelmeit bizonyára felettébb nehezen bírja kiállani. >Ezt a 'Sakuntalára vonatkozó sajnálkozást oly finom tartózkodással hangoztatja az asketikus tanítóvány, hogy nem sérti a tilalmat, melynél fogva nem lenne szabad nemi szerelmet emlegetnie. És mit tesz fordítónk? Azt, hogy durván fellebbenti a finomul szótt fátyolt; azt, a mit a tenne, a ki a Medici-Venusnak testrészeit szemérmesen fedő két kezét félre vonná. És midőn imígy csonkítja, hamisítja a szereplő jellemző vonásait, kifelejtí éppen azt, a mi a drámában nagy szerepet játszik; a mi 'Sakuntalá szerelmi vallomását sokáig gátolta s a mi most is az őt elhagyó, elfelejtő, de mégis kedves férj felkeresését tilalmazza: a gyámatai >hatalomtól való függést.<

Dolgomat e szerint végezve nyilvánítnom kell, hogy megrovásaimmal Fiók Károly urnak sem nyelvtudományát, sem fordító tehetségét nem akarom kétségbe hozni, sőt mind a kettőt szívesen és örömezt elismerem. De kimondom azt is, hogy a gáncsolt hibák legnagyobb részét gondatlanságnak és elszármításnak tulajdonítom. Higgye el ford., hogy nekem bármely észrevételem több gond és megfontolásba került, mint neki 10 'slóka lefordítása. Ennél fogva óhajtom azt, hogy tehetségét tartós megfontolással érlelje s a „nonum prematur in annum“-ról megemlékezve, vizsgálja át szemesen minden sorát fordítmányának, hogy így lehetőleg szeplőtlen műveket hozzon létre, melynek mind a szanszkrtr irodalom barátai örvendezhessenek, mind a magyaréi méltán büszkélkedhessenek.

Brassai S.

U. I. Birálatom nyomtatása alatt új fordítása jelenék meg Nalának. Fordítója vagy is a címlap szerint „átdolgozója“ *Mihalek Manó*. Birálata sem késett a Budapesti Szemlében. Kritikusa (Sz. K.) azt itéli róla, hogy „minden tekintetben határozottabban gyöngébb a Fiók fordításánál.“ Én pedig azt állítom, hogy minden tekintetben, de különösen könnyen folyó és erőltetlen magyarságáért jóval derekabbnak és kellemesebb olvasmánynak tartom a Mihalek művét a Fiókénál. Más, elfogulatlan olvasói is hasonlóképp nyilatkoztak. Sz. K. többi gáncsaival is könnyü lenne elbánni, de itt nincs hely reá, hanem fenntartom magamnak a hozzászólást.

Br.

Szakosztályi értesítő.

A folyó évi november hó 20-án tartott szakülésen dr. Hegedüs István előbb dr. Brassai Sámuel „Horatius öt ódájának kritikai magyarázata“ című értekezését olvasta fel. Brassai fejtegetései fölött vita támadván, a szerzőn és felolvasón kívül részt vettek benne dr. Finály Henrik és dr. Szamosi János. — Majd ugyancsak dr. Hegedüs István felolvasta Aiskhylos „Persák“ című tragoediájáról írt értekezését.

A december 18-án tartott ülésen szintén két felolvasás volt. Először dr. Brassai Sámuel „Hogyan nem kell német grammatikát írni“ cím alatt bírálta Graf Jakab német nyelvtanát. Azután dr. Széchy Károly ismertette Döbrentei Gábort, mint nevelőt.

Említésre méltó, hogy a választmány f. hó 23-án d. e. 10 órára tüzte ki az 1886-iki évet bezáró ülést. Erről szóló értesítőnk a szakosztály múlt évi történetével együtt Kiadványaink IV. kötetének 1. füzetében fog megjelenni.

Kolozsvárt, 1887. jan. 14.

A titkár.